

Školstvo u Banovini Hrvatskoj

Petrović, Josip

Master's thesis / Diplomski rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:420455>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-01**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

Josip Petrović

ŠKOLSTVO U BANOVINI HRVATSKOJ

DIPLOMSKI RAD

Zagreb, 2018.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU

HRVATSKI STUDIJI

ODSJEK ZA POVIJEST

JOSIP PETROVIĆ

ŠKOLSTVO U BANOVINI HRVATSKOJ

Diplomski rad

Mentorica: doc. dr. sc. Irena Klasnić

Komentor: doc. dr. sc. Stipica Grgić

Zagreb, 2018.

SADRŽAJ

1. UVOD	5
2. POVIJESNI KONTEKST NASTANKA BANOVINI HRVATSKE	7
2.1. Nastanak Banovine Hrvatske	8
2.2. Uspostava Banovine	10
2.3. Kraj Banovine Hrvatske	12
3. IDEOLOŠKI ZAČETNICI REFORME ŠKOLSTVA	14
4. ŠKOLSTVO U BANOVINI HRVATSKOJ	17
4.1. Stanje prije reforme	18
4.2. Školska reforma.....	20
4.3. Proslava rođendana braće Radić i smrtnog dana Antuna Radića	23
4.4. Didaktika i metodika rada	27
4.5. Obrazovni format	33
4.6. Usporedba škole na selu i škole u gradu	37
4.7. Seljačka sloga	41
5. ZAKLJUČAK	44
6. POPIS KORIŠTENE LITERATURE	45
6.1. Arhivska građa	45
6.2. Knjige	45
6.3. Članci i godišnjaci.....	46
6.4. Web izvori	47

1. UVOD

Tema ovog rada je Banovina Hrvatska, točnije, školstvo u Banovini Hrvatskoj. Ideja je objediniti dvije komponente: povijesni okvir Banovine Hrvatske te pedagoško - metodičko - didaktički aspekt obrazovanja na njenom prostoru. Proučavajući brojne stručne knjige i spise, nisam uočio da je taj spoj istražen. Stoga će ovaj rad objediniti nešto što je ostalo nedorečeno. Istražujući i tražeći kompatibilnu literaturu za svaku komponentu posebno, lako se da uočiti da ima svega par konkretnih radova i knjiga koje se bave tom tematikom. Autori koji se bave tom tematikom su: Suzana Leček i Tihana Petrović Leš koje pišu o etnologiji i prosvjetnoj politici u Banovini Hrvatskoj, Dragutin Franković koji piše općenito o povijesti školstva i pedagogije u Hrvatskoj, te par radova unutar časopisa „Anali za povijest odgoja“.¹ Najvjerniji prikaz školstva tog doba, osim primarnih izvora, daju pedagoški časopisi iz tog doba, „Napredak“ i „Savremena škola“.² Osim sekundarne literature prilikom pisanja rada korišteni su i primarni izvori, točnije raznorazne obrazovne ankete iz perioda Banovine Hrvatske, prijepisi i iskazi terenskih školskih nadzornika koji ocjenjuju rad učitelja i nastavnika, liste koje također ocjenjuju rad učitelja, školske spomenice i slični dokumenti koji se nalaze u Hrvatskom državnom arhivu (HDA) i Hrvatskom školskom muzeju (HŠM).³

Specifičnost ovog rada jest u tome što će se isključivo baviti školstvom u periodu Banovine Hrvatske, novitetima uvedenim unutar tog perioda, značajnosti i funkcionalnosti obrazovanja i uz sve to će se iznijeti i pedagoška perspektiva. Ujedno, posvetiti će se pažnja pedagoško - metodičko – didaktičkom radu u Banovini koji je specifičan za taj period, te će ga se usporediti s današnjim pedagoško - metodičko – didaktičkim radom u obrazovanju. Nešto veća tendencija ovog rada nagnuta je k osnovnoškolskom obrazovanju unutar Banovine, to jest usporedba osnovnoškolskog obrazovanja u gradu i na selu. Neće se zanemariti niti ostali stupnjevi obrazovanja koji će također biti obrađeni, ali u nešto manjem obujmu. Metoda istraživanja bila je tipična „studija slučaja“ koja se koristi kako bi se objasnilo zašto i na koji

¹ Franković, Dragutin, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, Pedagoško – književni zbor, 1958.; Leček, Suzana, Petrović Leš, Tihana, *Znanost i svjetonazor: Etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939. – 1941.*, Zagreb, 2010.; *Anali za povijest odgoja*, Vol. 2., 2003.; *Anali za povijest odgoja*, Vol. 6., 2007.; Usp. reference na literaturu dalje u tekstu.

² *Napredak*, Časopis za pedagogiju, Zagreb, Pedagoško – književni zbor i Savez hrvatskih učiteljskih društava u Zagrebu, 1940.; *Savremena škola*, Časopis za pedagogiju, Zagreb, Tipografija D. D., 1940., Usp. reference na literaturu dalje u tekstu.

³ HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu; HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, Usp. reference na izvore dalje u tekstu.

način je došlo do određenih događaja, te kako su ti isti događaji i promjene utjecali na šire mase, u ovom konkretnom slučaju na hrvatski narod.

Diplomski rad će biti podijeljen u nekoliko dijelova: u prvom dijelu će biti prikazan povijesni kontekst nastanka Banovine Hrvatske, odnosno objasniti će se uzroci njenog nastanka, prikazati njena uspostava te za kraj će biti opisani razlozi propadanja. U drugom dijelu će biti predstavljeni Antun i Stjepan Radić kao ideološki začetnici reforme školstva. U trećem dijelu biti će prikazano školstvo u tom periodu, to jest stanje prije reforme školstva, sama reforma i proslave blagdana vezane uz braću Radić. Nadalje, u tom poglavlju će biti prikazan didaktički i metodički rad u periodu Banovine Hrvatske te usporedba s današnjim težnjama, opisan obrazovni format, usporedba načina rada škole na selu i škole u gradu, te uloga Seljačke sloge u reformi školstva.

Prilikom istraživanja, teza rada se nametala sama po sebi. Usporedbom osnovnoškolskog sustava u gradu i na selu, rad će dokazati da školstvo u Banovini Hrvatskoj, osim obrazovne i odgojne, ima i svoju funkcionalnu svrhu. Drugim riječima, obrazovanjem se nastojao olakšati život seoskom stanovništvu putem stjecanja novih znanja i vještina. Rad će pomoću sekundarne literature dati uvid u širu sliku obrazovnih reformi, odnosno dati uvid u uzroke i posljedice nastanka Banovine Hrvatske i borbu za hrvatsko pitanje.⁴ Također, biti će prikazano kako se posljedice formiranja i djelovanja Banovine Hrvatske odražavaju na području obrazovanja toga doba.

⁴ Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 1998.; Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, Golden Marketing, 1999.; Šokčević, Dinko, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, Zagreb, DURIEUX, 2016.; Steindorff, Ludwig, *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*, Zagreb, Jesenski i Turk, 2006.; Macan, Trpimir, Holjevac, Željko, *Povijest Hrvatskog naroda*, Zagreb, Školska knjiga, 2013.; Šlabek, Stjepan, *Banovina Hrvatska*, Kutina, Vlastita naklada, 1997.; Čepulo, Dalibor, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu; Pravni fakultet u Zagrebu, 2012.; Pavličević, Dragutin, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 2007.; online izvori; Usp. reference na literaturu dalje u tekstu.

2. POVIJESNI KONTEKST NASTANKA BANOVINE HRVATSKE

Dana 26. kolovoza 1939. godine, potpisan je Sporazum Cvetković – Maček kojim je uspostavljena Banovina Hrvatska. Banovina Hrvatska uređenjem je teritorijalna samoupravna jedinica unutar Kraljevine Jugoslavije s većinom hrvatskih krajeva.⁵ Sastojala se od Savske i Primorske banovine te kotareva: Dubrovnik, Travnik, Fojnica, Šid, Ilok, Derventa, Gradačac i Brčko.⁶ Uspostavljena je „Uredbom o Banovini Hrvatskoj“ koja se temelji na osnovi članka 116. Oktroiranog ustava koji je kralju (tada Namjesništvu) dao pravo da u izuzetnom slučaju „kad su do te mjere ugroženi javni interesi“ može poduzeti izvanredne mjere neovisno od ustavnih ili zakonskih propisa.⁷

Sporazumom i Uredbom je potvrđeno da Banovina Hrvatska ima zakonodavnu, upravnu i sudsku autonomiju. Čak dobiva i određenu financijsku samostalnost. Na čelu države je ban kojeg izabire kralj, odnosno knez namjesnik (Pavle) i Namjesništvo.⁸ Banovina Hrvatska službeno je postojala do 17. travnja 1941. godine kada su Sile Osovine okupirale Kraljevinu Jugoslaviju i razdijelile njen teritorij. Dio teritorija Banovine Hrvatske pripao je pod vlast Nezavisne Države Hrvatske (NDH), a dio pod Italiju, Mađarsku, Srbiju i direktnu Njemačku upravu.⁹

⁵ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 106. – 107.; *Banovina Hrvatska*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5743>, zadnji pristup 08. kolovoza 2018.

⁶ Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 207.

⁷ Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 205.

⁸ Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 207.; Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 106.

⁹ Krajcar, Dražen, *Sporazum Cvetković-Maček i Banovina Hrvatska (1939.)*, [Povijest.hr](http://povijest.hr/nadanasnjidan/sporazum-cvetkovic-macek-i-banovina-hrvatska-1939/) <http://povijest.hr/nadanasnjidan/sporazum-cvetkovic-macek-i-banovina-hrvatska-1939/>, zadnji pristup 06. rujna 2018.

2.1. Nastanak Banovine Hrvatske

Hrvati su nezadovoljni svojim položajem unutar Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (SHS), a kasnije i Kraljevine Jugoslavije. Iskazivanje tog nezadovoljstva možemo ponajprije iščitati iz političkih nastupa i borbe braće Radić protiv beogradskog centralizma. Dok s druge strane, režim iz Beograda je to isto nezadovoljstvo pokušavao potisnuti političkim progonima, zatvorima, atentatima i ostalim mjerama represije.¹⁰ U okolnostima zaoštrenih europskih politika uoči Drugog svjetskog rata, režimu u Beogradu je bilo od ključne važnosti očuvati mir u državi i samim time pokušati riješiti hrvatsko pitanje.¹¹ Hrvatsko pitanje je termin vezan za status hrvatskih zemalja i hrvatskog naroda unutar državnopravnih okvira tijekom povijesti.¹² U ovome konkretnom slučaju, hrvatsko pitanje se bavi položajem Hrvata i hrvatskog teritorija u okvirima Kraljevine Jugoslavije.

Položaj Milana Stojadinovića je bitno oslabio nakon izbora za Narodnu skupštinu 1938. godine kada Jugoslavenska radikalna zajednica (JRZ) osvaja samo 54% glasova. Također, regent Pavle nezadovoljan je Stojadinovićevim odlaganjem kompromisa s Hrvatima i pod sumnjom da razvija kult ličnosti, odlučuje potaknuti nekoliko ministara i samog Stojadinovića na povlačenje s položaja.¹³ Nakon višegodišnje represije i neuspjele komunikacije između hrvatske strane, točnije Hrvatske seljačke stranke (HSS), i vlade u Beogradu knez Pavle oformljuje takozvanu „Cvetkovićevu vladu“ na čelu s Dragišom Cvetkovićem. Zadatak vlade je bio ostvariti sporazum s Mačekom i HSS–om.¹⁴ Vođa HSS–a, Vladko Maček, od prije je bio poznat kao veliki protivnik diktature. HSS djeluje ilegalnim putem od 6. siječnja 1929. godine (Šestosiječanjske diktature). U periodu zabranjenog rada, na sjednici hrvatskih stranaka, pod predsjedanjem Vladka Mačeka, donesena je rezolucija pod nazivom „Zagrebačke punktacije“. Unutar te rezolucije izneseno je da *srbijska hegemonija...djeluje destruktivno, uništavajući moralne vrijednosti, sve naše napredne ustanove i tekovine, materijalne imovine naroda, pa i njegov duhovni mir...*, i njome se zahtijeva da se Kraljevina Jugoslavija uredi na federalističkom principu.¹⁵ Također, Maček je navodio da se za spas Jugoslavije Srbija treba odreći svoje

¹⁰ Petrić, Hrvoje, *Uspostava Banovine Hrvatske*, Hrvatski povijesni portal, <http://povijest.net/uspostava-banovine-hrvatske/>, posljednji pristup 09. kolovoza 2018.

¹¹ Petrić, *Uspostava Banovine Hrvatske*, <http://povijest.net/uspostava-banovine-hrvatske/>; *Banovina Hrvatska*, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5743>, posljednji pristup 09. kolovoza 2018.

¹² *Hrvatsko pitanje*, Wikipedija slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko_pitanje, posljednji pristup 09. kolovoza 2018.

¹³ Steindorff, *Povijest Hrvatske*, str. 169.; Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, str. 399.

¹⁴ Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 202.; Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 102.

¹⁵ Petrić, *Uspostava Banovine Hrvatske*, <http://povijest.net/uspostava-banovine-hrvatske/>, posljednji pristup 09. kolovoza 2018.

hegemonije, te omogućiti Hrvatskoj i Crnoj Gori slobodan izbor vlastitih parlamenata.¹⁶ Osim što je bio jedan od potpisnika Zagrebačkih punktacija, Maček je navodno izjavio 1937. godine češkom diplomatu da u slučaju napada na Jugoslaviju, mobilizacija u Hrvatskoj nije moguća. Ako bi već morali uzeti pušku u ruku, prešli bi na drugu stranu.¹⁷

Kao što je već navedeno, Cvetković je za zadatak dobio ostvariti sporazum s protivnikom diktature (Mačekom), ujedno vođom HSS–a i Seljačko–demokratske koalicije. Rat svjetskih razmjera sve je bio bliže. Kraljevini Jugoslaviji je direktno ugrožena granica nakon što je Treći Reich ušao u Austriju 1938. godine, te kada je talijanska vojska ušla u Albaniju 1939. godine. Rješenje hrvatskog pitanja je postao prioritet knezu Pavlu za očuvanje integriteta Kraljevine Jugoslavije.¹⁸

Procesom je upravljao knez Pavle, a Cvetković je bio samo izvršitelj istoga. Također, Dragiša Cvetković je bio mandatar Namjesništva (kneza Pavla) i predsjednik Ministarskog savjeta, a ne opunomoćenik srbijanskih stranaka. U počecima Maček nije htio pregovarati ni s kim drugim osim s knezom.¹⁹ Prvi susret Cvetkovića i Mačeka održan je u Zagrebu 2. travnja 1939. godine i na njemu je Maček iznio načelnu osnovu sporazuma: teritorijalni opseg Hrvatske i njen poseban položaj u državi. Kada se sporazum zaključi, oformiti će se vlada koja će ga sprovesti u djelo. Sami početak sporazuma nije prošao bez problema i prigovora. Udružena opozicija²⁰, koja se sastojala od oporbenih stranaka u Jugoslaviji, poput Seljačko-demokratske koalicije, Jugoslavenske muslimanske organizacije i jedan dio Zemljoradničke stranke, a surađivala je s HSS-om od 1935., zamjerala je Mačeku što pregovara sa Cvetkovićem, kojega niti predstavnici Srba ne priznaju. Time su smatrali da Maček krši osnovu dogovora s njima. U Srbiji izravne pregovore ne prihvaćaju članovi oporbe niti članovi JRZ. Prema njihovom mišljenju rješavanje hrvatskog pitanja otvara istodobno i srpsko pitanje. Hrvatsko pitanje se nije moglo pravilno riješiti jer nije bilo odvojeno od nacionalnog pitanja u Jugoslaviji općenito. Pregovori su prekinuti i kasnije nastavljeni.²¹ U nastavku pregovora, Cvetković predlaže spajanje Savske i Primorske banovine te kotara Dubrovnik. Taj prijedlog Maček prihvaća i

¹⁶ Macan, Holjevac, *Povijest Hrvatskog naroda*, str. 289.

¹⁷ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 103. - parafrazirano

¹⁸ Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 380.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 202.; *Anschluss*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2906>, zadnji pristup 06. rujna 2018.

¹⁹ Bilandžić, *Hrvatska moderna povijest*, str. 106.; Šlabek, *Banovina Hrvatska*, str. 31.

²⁰ Maček je 1937. sklopio sporazum u Farkašiću s Udruženom opozicijom; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 202.

²¹ Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 380.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 202.; Franković, *Povijest školstva i pedagogije*, str. 328.; *Ujedinjena opozicija*, Wikipedija slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ujedinjena_opozicija, zadnji pristup 09. rujna 2018.

inzistira na pripojenju Hrvatskoj ostalih krajeva u kojima je hrvatsko stanovništvo većinsko. No pregovori ponovno zapinju. Spor nastaje zbog područja Bosanske krajine. Unatoč prilikama u Europi i sve bližeg Drugog svjetskog rata, Maček i Cvetković ubrzavaju svoj sporazum. Postignut je kompromisni dogovor oko Bosanske krajine, to jest postignuta je suglasnost o održavanju plebiscita u spornim područjima. Ubrzo je izrađen novi (dopunjeni) tekst sporazuma u kojemu se više ne traži plebiscit, već se konačno utvrđuju granice nove jedinice – Banovine Hrvatske. Konačan tekst je objavljen 26. kolovoza 1939. godine i u historiografiji je poznat kao „Sporazum Cvetković – Maček“. Istog dana je objavljena „Uredba o Banovini Hrvatskoj“ koja je donesena na osnovi članka 116. Oktroiranog ustava, dakle kao izvanredna mjera, uz istodobno raspuštanje Narodnoga predstavništva, kako bi se izbjeglo neizvjesno potvrđivanje Uredbe u Narodnoj skupštini. Tako je Banovina Hrvatska imala tek provizorni ustavni temelj, koji je ovisio o daljnjem razvoju političkih zbivanja. Njenom uspostavom bitno su se promijenile politička i teritorijalna organizacija te ovlasti vladajućih organa unutar Kraljevine Jugoslavije, zbog novostvorene zasebne jedinice sa širokim ovlastima u području zakonodavne, upravne i sudske vlasti s obilježjima državnosti, koja su je približavala statusu federalne jedinice. Osnivanje Banovine Hrvatske se smatralo početkom izražene decentralizacije zemlje jer u to doba postoji težnja za osnivanjem slovenske i srpske jedinice.²²

2.2. Uspostava Banovine

Uspostavom Banovine Hrvatske utvrđen je njen teritorij na osnovi etničkog i povijesnog načela, a obuhvaćao je Savsku i Primorsku banovinu te kotareve Dubrovnik, Travnik, Fojnica, Brčko, Gradačac, Derventa, Šid i Ilok, sa Zagrebom kao upravnim središtem. Osim teritorija utvrđene su nadležnosti i organizacije na prostoru Banovine. U nadležnosti Banovine spadala je poljoprivreda, trgovina, industrija, šume i rude, pravosuđe, građevinarstvo, socijalna politika i narodno zdravlje, tjelesni odgoj, prosvjeta i unutarnja uprava, dok su ostali poslovi bili u nadležnosti državnih tijela. Banovina je također imala i svoju financijsku samostalnost, na temelju „Uredbe o financiranju Banovine Hrvatske“ (1940.) unutar Banovine ostaje dio prihoda od neposrednih poreza, prihode od taksa i neke trošarine.²³ Poslovi koji su ostali u nadležnosti središnje vlasti su vanjski poslovi, obrana, promet i pošta. Banovina Hrvatska je Sporazumom dobila zakonodavnu, upravnu i sudsku autonomiju. Izvršitelji zakonodavne vlasti su kralj i

²² Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 380 - 382.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 202. – 205.; Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, str. 276. – 278.; *Banovina Hrvatska*, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=5743>, zadnji pristup 10. kolovoza 2018.

²³ Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, str. 278.

Hrvatski sabor,²⁴ a zakone koje je donosio Sabor potvrđivao je kralj uz potpis bana. Vrhovno upravno tijelo u Banovini Hrvatskoj bila je banska vlast na čelu s banom dr. Ivanom Šubašićem.²⁵ Prema Uredbi, bana imenuje kralj, te je politički odgovoran kralju i Saboru, ali ne i središnjoj vladi. Potpisivao je sve kraljeve akte vezane za nadležnost Banovine Hrvatske i bio je na čelu banske vlasti koja se dijelila na 11 odjela. Banovina Hrvatska je imala i vlastitu organizaciju sudstva koje je bilo potpuno samostalno. Vrhovni sud u Banovini je Stol sedmorice u Zagrebu, dok su prizivni sudovi djelovali na području Splita i Zagreba. Osim njih djeluju i okružni sudovi, kotarski sudovi te Trgovački sud u Zagrebu. Na području Banovine djelovali su i šerijatski sudovi, no za njih nije osnovan banski vrhovni sud zbog prigovora koji su dolazili iz Sarajeva, točnije iz Vrhovnog šerijatskog suda.²⁶

Iz navedenoga možemo zaključiti da je Banovina Hrvatska bila neovisna prema središnjoj vlasti u poslovima koji su joj povjereni. Banovina je praktički bila država u državi i samim time, kao što je već navedeno, narušavala je načelo centralizma u Kraljevini Jugoslaviji. Hrvatska je Banovinom Hrvatskom dobila slično kao i „Nagodbom“²⁷ s Mađarima, temeljne elemente samouprave i državnosti.²⁸ Uspostavom Banovine Hrvatske Maček je postavljen na dužnost zamjenika premijera zajedničke vlade, u kojoj je predsjednik vlade Cvetković. Ulazak HSS – a u vladu, točnije Seljačko – demokratske koalicije, poslužio je za stabilizaciju političke situacije unutar Kraljevine.²⁹

Glavna nakana vlade Cvetković – Maček bila je izbjeći ulazak u rat, uslijed čega se pokušavala podjednako udaljiti od nacističke Njemačke i fašističke Italije. Upravo iz tog razloga je i potpisan ugovor o vječnom prijateljstvu s Mađarskom 1940. godine. Predsjedniku vlade Cvetkoviću zamjera se što je njegova vlada, tražeći naklonost Berlina, donijela prve uredbe o ograničavanju prava Židovima. Iako su uredbe o ograničavanju prava Židovima bile relativno blaže naspram restrikcija ostalih država, uredbe su afirmirale politiku ograničavanja i isključivanja Židova iz javnog života čime su ostvarile negativan utjecaj na javnost.³⁰

²⁴ Zbog izbjivanja rata izbori za Sabor nikada nisu bili održani, pa se Sabor u tom periodu nikada nije ni sastao, a niti Ustavni sud osnovao.

²⁵ Prvi i jedini ban u Banovini Hrvatskoj, također posljednji ban u povijesti Hrvatske.

²⁶ Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, str. 278. – 279.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 207. – 209.

²⁷ Ugarsko - hrvatska nagodba, 1868. godine.

²⁸ Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 384.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 209.

²⁹ Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, str. 400.

³⁰ Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, str. 402.

2.3. Kraj Banovine Hrvatske

Čim je započeo Drugi svjetski rat, dan kasnije jugoslavenska vlada je objavila izjavu o neutralnosti 2. rujna 1939. godine. Takav položaj Kraljevine Jugoslavije je najviše odgovarao Njemačkoj i Hitleru koji su upravo zaratili s Poljskom, Velikom Britanijom i Francuskom. Početkom listopada 1939. godine Hitler je svom savezniku, Italiji, priopćio da se na Balkanu neće dogoditi ništa novo, već će se održavati status neutralnosti. Probleme u cijelom odnosu Njemačke i Kraljevine Jugoslavije stvara Italija, odnosno njene pretenzije na Jadran. U jesen 1940. godine Kraljevina Jugoslavija zaključuje pakt o nenapadanju s Italijom i Njemačkom. Također, Hitler je zahtijevao da Kraljevina Jugoslavija pristupi Trojnom paktu, zbog straha da će se Velika Britanija iskrcati u Grčkoj i napasti naftna polja u Rumunjskoj.³¹ S druge strane, u proljeće 1941. godine Bugarska pristupa Trojnom paktu, čime se „omča“ oko Kraljevine Jugoslavije počinje sve više sužavati. Kraljevina Jugoslavija je sad sa svih strana ugrožena Drugim svjetskim ratom. Naposljetku 25. ožujka 1941. godine Kraljevina Jugoslavija potpisuje pristupanje Trojnom paktu. Pristup Trojnom paktu bio je povod da jugoslavenski časnici, uz potporu engleske diplomacije, izvedu puč. Dana 27. ožujka 1941. pučem je zbačena vlada Cvetković – Maček i Namjesništvo, kralj Petar II. je proglašen punoljetnim i postavljen na vlast, a u novoformljenu vladu je ušao i Vladko Maček obećanjem da će se održati Banovina Hrvatska. Državni udar u Beogradu je popraćen masovnim prosvjedima, u kojima sudjeluju i komunisti s parolama: „Bolje grob, nego rob! Bolje rat, nego pakt!“ i „Nema rata bez Srba!“. Svojim parolama i demonstracijama jasno daju do znanja koje je njihovo stajalište o ulasku Kraljevine Jugoslavije u Trojni pakt i Drugi . svjetski rat. Hitler je zbivanjima u Kraljevini bio zatečen i naredio napad na njeno područje. Do napada je došlo 6. travnja 1941. godine bombardiranjem Beograda bez prethodne najave rata. Navodno, jugoslavenska vojska je tri dana prije bombardiranja dobila informaciju od britanske tajne službe da će doći do bombardiranja, no nedovoljno opremljena i razdorena unutarnjim sukobima vojska Jugoslavije se nije mogla suprostaviti nadmoćnijem protivniku. Kralj Petar II. i vlada je izbjegla u inozemstvo, dok je vrhovno zapovjedništvo jugoslavenske vojske već 17. travnja potpisalo bezuvjetnu kapitulaciju. Potpisivanjem kapitulacije teritorij Kraljevine Jugoslavije je podijeljen između Njemačke, Italije, Mađarske i Bugarske. Slom Kraljevine Jugoslavije značio je i kraj Banovine Hrvatske na čijem, nešto izmijenjenom, prostoru od 1941. godine postoji Nezavisna

³¹ Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 232. – 235.

Država Hrvatska koja je uspostavljena 10. travnja 1941. godine na čelu s ustaškim režimom i poglavnikom Antom Pavelićem.³²

³² Čepulo, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu od srednjeg vijeka do suvremenog doba*, str. 285. – 286.; Šokčević, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, str. 402. – 403.; Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 237. – 242.; Pavličević, *Povijest Hrvatske*, str. 388. – 389.

3. IDEOLOŠKI ZAČETNICI REFORME ŠKOLSTVA

Kulturalna posebnost sastavni je dio ideologije Hrvatske seljačke stranke, koja je u periodu međuraća bila predvodnik masovnog društvenog života putem djelovanja svojih organizacija (Seljačka sloga, Gospodarska sloga, Hrvatska športska sloga...) i političkog života. Program i ideologija HSS-a je djelo dvojice začetnika stranke, koji su bili na njenom čelu sve do svoje smrti. Antun i Stjepan Radić su program stranke temeljili na svome nauku o moralu, vjeri, miru i poštenju, borbi za slobodu, pravednost i napredak. Program stranke se povremeno prilagođavao političkim prilikama.³³ Upravo će ovo poglavlje govoriti o braći Radić kao ideološkim začetnicima reforme školstva u Banovini Hrvatskoj. Antun Radić zaslužan je za kulturni aspekt u razvitku ideologije HSS-a, a Stjepan za politički. Ako pogledamo rad Antuna Radića, možemo se s time složiti. Utemeljio je hrvatsku inačicu ideologije kulturnog nacionalizma, znanstveni pristup etnografskim istraživanjima, a kao osoba koja je vršila profesorsku službu često se u svojim pisanim radovima osvrtao na temu škole, učitelja i učenja. Njegove su ideje izravno nadahnule novosti koje su uvedene u prosvjetu u periodu Banovine Hrvatske. Među prvima je (ako ne i prvi) uočio fenomen društvene podijeljenosti koji se tada odražavao u svim područjima života. Navodi kako se taj fenomen javlja između seljačkog i gradskog stanovništva, to jest sve više se produbljavao jaz na relaciji selo – grad. Razvio se novi društveni sloj, takozvana elita, koja je bila obrazovana i prilikom otvaranja radnih mjesta iskorištavala je seljačko stanovništvo kao jeftinu radnu snagu. Antunovo rješenje predstavljalo je koncept obnove nacionalne kulture i povratak vlastitom identitetu. Točnije, prema njegovim razmišljanjima hrvatska kultura i identitet počivaju na seljaštvu, čime se trebalo obrazovati taj društveni sloj kako bi se smanjila razlika između sela i grada. Škola je osim stjecanja konkretnih vještina trebala naučiti pojedinca da misli svojom glavom, postavlja pitanja, prosuđuje, istražuje i da ga prema mišljenju Antuna Radića formira kao osobu. Obrazovanje je čovjeku trebalo biti svojevrсна rasonoda, a ne teret kakav je bio tada. Duh tadašnje škole možemo iščitati iz riječi Antuna Radića: *U školi se previše ponavlja: budi miran, budi strpljiv, budi poslušan, budi pokoran, budi ponizan...*³⁴, prema ovim riječima

³³ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 3. – 7.; *Hrvatska seljačka stranka*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26418>, zadnji pristup 13. kolovoza 2018.; *Hrvatska seljačka stranka*, Wikipedija slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_selja%C4%8Dka_stranka, zadnji pristup 06. rujna 2018.

³⁴ Kranjčević, Stjepan, Škola i odgojno – obrazovni rad sa stanovišta Hrvatske seljačke stranke, *Napredak: časopis za pedagogiju*, Broj 4., str. 153.

možemo vidjeti da je škola tog vremena zapravo razvijala „ropski duh“ kod djece umjesto slobodnog duha. Ponovnu potvrdu „ropskog duha“ vidimo u riječima Antuna Radića: *Ja sam bio u školi dobar djak... Ali, Bože dragi, kako sam odahnuo kada sam svršio sve te škole, t. j., kad se više nisam trebao bojati učitelja i profesora! Ja sam postao drugi čovjek i cijeli svijet mi je postao drugačiji. Još bi samo koji put sanjao, da sam u školi i sve bih drhtaio, - a ujutro bih hvalio Bogu, što je sve to samo san, a ja u istinu slobodan. Uh, lijepo je to – biti slobodan!*³⁵ Antun Radić vidi u školi najjače sredstvo za put u svijet, to jest sredstvo koje otvara seljaku oči i daje mu novo „oružje“ – znanje, koje će mu pomoći prilikom svakodnevnog života i posla.³⁶

S druge strane, iako je bio većinski politički usmjeren, Stjepan Radić je također imao vlastitu viziju kako bi škola toga doba trebala izgledati. Njegove teze o suvremenoj školi izvrsno su se poklapale s tada novim načelima pedagogije. No, Stjepan Radić do njih nije došao proučavanjima tada nove pedagoške literature, već se vodio njemu zdravim razumom kakva bi trebala biti suvremena škola koja bi pridonijela stvaranju moderne seljačke države. U svojim pisanim radovima je žestoko kritizirao tadašnji školski sustav i opisivao ga zastarjelim i nedemokratskim, pri čemu je škola odvojena od (svakodnevnog) života. Tempo života sve više se ubrzavao. Potrebna je promjena koja će podići opće obrazovanje i proširiti krugove koji bi bili u mogućnosti sprovesti promjene. Promatrajući sve sfere života od kulture, preko gospodarstva pa do politike, trebalo je prigrliti i prihvatiti promjenu koja bi modernizirala cijeli sustav. Škola je prema razmišljanju Stjepana Radića trebala poučiti učenike znanju primjenjivom u svakodnevnom životu, a ne pasivnom usvajanju znanja, pri čemu učenik samo reproducira naučeno gradivo. Također, bio je veliki protivnik kopiranja tuđih obrazovnih sustava, jer se oni „protive osebnosti naše narodne duše i narodne naše seljačke kulture“.³⁷ Težio je izgradnji narodne škole i vlastite pedagogije, bez vanjskih utjecaja, koja će služiti razvoju društva i države općenito. Svoje zamisli Stjepan Radić je aktualizirao i pokušao konkretizirati 1925. godine kada je postao ministrom prosvjete. Navodi kako za školu „mora biti novaca, kao i za vojsku“, jer škola i obrazovanje također, kao i vojska, pridonose budućnosti države i naroda. Njegov obrazovni program je usklađen s njegovim vlastitim razmišljanjima i stavovima, gdje škola treba usaditi radne navike, poučavati moralnom ponašanju u društvu, oslobađati kreativnost pojedinca i integrirati ga u društvo te biti prilagođena narodnim potrebama. Osim razvijanja uma škola je trebala razvijati tijelo i duh kod pojedinca. Tako

³⁵ Kranjčević, Škola i odgojno – obrazovni rad sa stanovišta Hrvatske seljačke stranke, str. 153.

³⁶ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 7. – 8.; Kranjčević, Škola i odgojno – obrazovni rad sa stanovišta Hrvatske seljačke stranke, str. 151. – 159.

³⁷ Demarin, Mate, Ideje Stjepana Radića o reformi školstva, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 5., str. 113.

Stjepan Radić piše: *Škola treba da je samo ne sjemenište zdravih misli, nego i jakih ljudi, ljudi željezne volje i ustrajnosti, gvozdених миšica i gvozdene tvrdoće u takvim sukobima, u kojima sentimentalnost slabi, a negativni kriticizam ubija.*³⁸ Također, Stjepan Radić zamjera tadašnjim školama što nisu narodne, razvijaju jednostrani razvoj umnih sposobnosti, ne pazi se na duševnu cjelinu učenika, ne pazi se na nužnost razvijanja praktičnosti, aktivnosti energije i inicijative, također zamjera školi što „ne ide u trend s vremenom“, već stagnira i nema suradnje profesora i učenika. To možemo prepoznati u njegovim riječima: *U školi treba da učenici sve nauče, škola mora biti velika umna radionica, u kojoj je učitelj poslovođa, a učenici revni pomagači. – Škola, bilo početna bilo srednja, bilo najviša, treba da nastavlja posao roditelja. – Mladež je zastala moralno i umno prema zahtjevima vremena i prema teškim prilika hrvatskoga naroda, hrvatske domovine. Valja na dakle današnja škola trkališta promijeniti u prave školske radionice. Dok toga ne bude ostat će nam škola sjemeništem slabih značajeva.*³⁹ Pomoću obrazovanja i škole Hrvatska se trebala uključiti u svjetsku zajednicu i postati konkurentna na gospodarskoj, kulturnoj i političkoj sceni.⁴⁰

Svoje zamisli je Stjepan Radić, kao ministar prosvjete, pokušao sprovesti u djelo, tako što je u osnovnim školama regulirao disciplinske mjere izbačenim učenicima, povećao broj radnih mjesta u seoskim školama, raspisani su i natječaji za izradu i preradu školskih udžbenika. Nadalje, Stjepan Radić je nastojao da se mnogim školama omogući redovito financiranje pretplate prosvjetnih časopisa kao Almanaha Jadranske straže ili Poljoprivrednog glasnika i tako dalje. Također, zakonodavno su izjednačene srednje i građanske škole, ukinuta je matura, a u srednje učiteljske škole uvedeno je održavanje satova gimnastike, barem dva sata u tjednu. Kako je ministarska pozicija Stjepana Radića bila kratkog vijeka (1925. – 1927.), on ne stiže sprovesti svoje ideje i težnje u djelo u potpunosti.⁴¹

Zahvaljujući njihovim temeljima i doprinosu za cjelokupnu povijest Hrvatske, svake godine su se obilježavali njihovi rođendani čak i u školama. Pedagozi predstavljaju braću Radić kao velike reformatore, ljude ispred svoga vremena. Predlažu da ih se prizna kao utemeljitelje socijalne pedagogije u Hrvatskoj jer su „intuitivno nazrijeli“ problematiku nove škole.⁴²

³⁸ Kranjčević, Škola i odgojno – obrazovni rad sa stanovišta Hrvatske seljačke stranke, str. 158.

³⁹ Uz rođendan braće Radića, Prilozi za školsku proslavu 11. lipnja, *Napredak: časopis za pedagogiju*, Broj 6., str. 248

⁴⁰ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 9. – 10.; Demarin, Ideje Stjepana Radića o reformi školstva, str. 113.

⁴¹ Grgić, Stipica, *Stjepan Radić kao ministar prosvjete Kraljevine SHS*, Hrvatski povijesni portal, http://povijest.net/stjepan-radic-kao-ministar-prosvjete-kraljevine-shs/#Prosvjeta_za_ministra_Stjepana_Radica, zadnji pristup 06. rujna 2018.

⁴² Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 10

4. ŠKOLSTVO U BANOVINI HRVATSKOJ

Kada bi ugrubo pokušali definirati što je obrazovanje, najjednostavnija definicija bi bila da je to organizirani proces stjecanja znanja, vještina i razvijanja spoznaje u obrazovnim ustanovama po određenom planu i programu obrazovanja.⁴³ Obrazovanje u današnje vrijeme je određeni pokazatelj stupnja razvijenosti. Ako pogledamo kategorije koje se uzimaju u obzir prilikom izračuna indeksa razvijenosti, možemo vidjeti da je obrazovanje među njima i da predstavlja bitan faktor. Što je narod obrazovaniji to je veća razvijenost određene države.⁴⁴ Gledajući statistiku unazad zadnjih par godina, po istraživanjima se spominje podatak da je u svijetu svaki šesti čovjek nepismen, a u Hrvatskoj se spominje brojka oko 30 tisuća ljudi. Iz navedenih podataka možemo zaključiti da je oko 0,8% ljudi u Republici Hrvatskoj nepismeno.⁴⁵ Kao što je navedeno, obrazovanje i pismenost su glavni pokazatelj stupnja razvoja. Ako promotrimo podatke iz 1921. godine u Kraljevini SHS je oko 50% nepismenog stanovništva, dok 1931. broj nepismenih je pao i tada je bio oko 44%. Prema podacima iz popisa stanovništva 1931., postotak pismenog stanovništva u Savskoj banovini je 72,3%, a u Primorskoj 42,6%. Problem u Kraljevini SHS i Jugoslaviji po pitanju obrazovanja je bio u nerazvijenom i loše financiranom školskom sustavu te prevelikoj razlici između seoskih i urbanih središta. Većinu broja nepismenih u državi su činili stanovnici seoskih područja zbog bolje razvijenog obrazovanja u gradu, naspram sela.⁴⁶ Ovo poglavlje baviti će se školskim sustavom i načinom rada unutar istoga u razdoblju Banovine Hrvatske.

⁴³ *Obrazovanje*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44619>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.

⁴⁴ *Indeks razvijenosti*, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.

⁴⁵ Božić, Ivan, *U Hrvatskoj nepismeno 30 tisuća i 400 ljudi, a u svijetu svaki šesti čovjek*, Srednja.hr, <https://www.srednja.hr/novosti/hrvatska/u-hrvatskoj-nepismeno-30-tisuca-i-400-ljudi-a-u-svijetu-svaki-sesti-covjek/>; *Obrazovna struktura i pismenost*, Glas Slavonije, <http://www.glas-slavonije.hr/205626/1/Hrvatska-62092-osobe-bez-skole-32302--nepismenih--i-11702-doktora-znanosti>; *Međunarodni dan pismenosti*, Državni zavod za statistiku, <https://www.dzs.hr/hrv/important/Interesting/pismenost.htm>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.

⁴⁶ Matković, *Povijest Jugoslavije*, str. 216. – 218.; *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine*, Beograd, Državna štamparija, 1938., str. 6, dostupno na: <http://www.sistory.si/11686/4761>, zadnji pristup 10. rujna 2018.

4.1. Stanje prije reforme

Nakon sklapanja Sporazuma o Banovini Hrvatskoj započelo je odvajanje ovlasti, prenošenje autonomnih poslova na Bansku vladu i ustrojavanje njenih odjela. Namjesništvo je 28. studenoga 1939. godine donijelo „Uredbu o prijenosu poslova prosvjete sa države na Banovinu Hrvatsku“. Banovina Hrvatska je time dobila potpunu autonomiju u poslovima vezanima za prosvjetu. Ban Ivan Šubašić je 1. prosinca 1939. godine izdao „Naredbu o unutarnjem uređenju Banske vlasti“ kojom je odjel za prosvjetu ustrojen sa pet odsjeka: Glavni, Odsjek za organizaciju nastave, Odsjek za srednje škole, Odsjek za pučke škole i Odsjek za seljačku prosvjetu.⁴⁷

Kada se dogode godine i godine zanemarivanja određenog sektora, u ovom slučaju prosvjete, možemo zaključiti kakvo je stanje zatečeno na području Banovine Hrvatske. Prosvjetni život Banovine Hrvatske je konstantnim zanemarivanjem spao na „niske grane“, te se nije mogao pravilo razvijati i pratiti kulturalne potrebe na prostoru Banovine. Godinama su propadali različiti zavodi, obrazovne, kulturne i slične ustanove. Sveučilišta i visoke škole su zapala u velika dugovanja, falilo im je primarnih resursa za rad, te su samim time doveli svoju egzistenciju u pitanje. Također, kazališta u Zagrebu, Splitu i Osijeku su imala dugovanja toliko velika da se i njihov rad dovodio u pitanje. Izuzev dugova, mnoge institucije su se susrele s problemom prostora, to jest zgrada. Velik broj objekata različitih akademija, škola i slično bio je u derutnom i raspadnom stanju, a dobar dio škola se ne nalazi u svojim prostorima već iznajmljuju prostore. Školske zgrade, učionice i kabineti s različitim učilima su nakon rata (Prvog svjetskog rata) ostale u razrušenom i polurazrušenom stanju. Navodi se kako u periodu od deset godina (1918. – 1929.) na području Hrvatske i Slavonije nije sagrađena niti jedna zgrada srednje škole, a održavanje školskih zgrada, učionica, kabineta i slično nije sprovedeno ili je učinjeno vrlo malo.⁴⁸

Godine 1939. na području Banovine postoji 47 gimnazija, 77 građanskih škola, 11 privatnih građanskih škola i velik broj narodnih (pučkih) škola. Sve te institucije su se susretale s više manje istim problemima, kao što je prethodno navedeno, problemom školskih zgrada koje su u ruševnom stanju i zahtijevaju obnovu, problemu zastarjelih školskih udžbenika koji prema „vladajućima“ nisu zadovoljavajući i jednim od najvećih problema, problem manjka učitelja, nastavnika, profesora. Veliki jaz između urbanih i seoskih središta se stvarao zbog više

⁴⁷ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 21. – 22.; Perić, Ivo, *Školski normativni akti i stanje školstva u Banovini Hrvatskoj (1939. – 1941.)*, *Anali za povijest odgoja*, Vol. 6., 2007., str. 59.

⁴⁸ *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939. – 26. kolovoza - 1940.*, Zagreb, 1940., str. 25. – 27.

razloga. Jedan od razloga su profesori. Većina profesora je predavala u gradu. Slično je i danas, većina mlađih profesora i nastavnika bi radije predavalo u nekom većem gradu (npr. Zagreb), nego li u manjim mjestima (npr. Garešnica). Tako je i tada bilo. U pojedinim seoskim mjestima u Banovini školske zgrade su u zadovoljavajućem stanju, opremljenost također, no jednostavno nije bilo obrazovnog kadra koji bi obrazovao djecu na tom području. Početkom školske godine 1939. /1940. bilo je zatvoreno 58 seoskih pučkih škola, zbog nedostatka učiteljskog kadra. Zato se na početku reforme velik broj profesora iz grada premjestio na selo. To možemo vidjeti prema broju premještaja profesora u „Službenom glasniku Banske vlasti Banovine Hrvatske“ i konkretnije, u spomenicama niže pučke škole u Krajiškoj ulici u Zagrebu i opće pučke škole u Gornjoj Stubici. U „Glasniku“ je na dvomjesečnoj bazi, zbog zakonskih obaveza, objavljivano po imenu i prezimenu premještaj i unapređenja profesora.⁴⁹

Nedostatnost obrazovnog kadra u seoskim mjestima možemo vidjeti u zapisniku o pregledu narodne škole u Goračima kraj Čabra iz 25. travnja 1940. godine: *Obuka se vrši poludnevno, jer škola ima dva odjeljenja, ali samo jednog učitelja, ma da je u školu upisan velik broj djece i postoje dvije učionice. U oba odjeljenja obučava stalni učitelj gč. Otmar Križ, a on vodi i upravu škole.*⁵⁰

Stanje školskih zgrada i opreme u istima unutar seoskih mjesta je krajnje loše. Usprkos lošem stanju školskih zgrada, nastava se redovito izvodi. Tome svjedoče i zapisnici sa sjednica nastavničkog vijeća prilikom pregleda rada Pučke škole u Čabru iz 25. travnja 1940. godine; *Obuka se od 1. rujna 1939. do danas vršila neprekidno, a polazak djece u školu bio je dobar osim za vrijeme zime, kada je polazak škole bio neredovan uslijed velikog snijega i u proljeće radi polskih radova. (...) Školska zgrada je u dosta derutnom stanju, napose potrebno je izmijeniti krov. Hodnik na južnoj strani zgrade je truo i prijete opasnost da će se srušiti. Zahodi su nehigijenski i odvodne cijevi puknute, te je potrebno zahode hitno urediti. Učionice su tamne, a učionica sa sjeverne strane osim toga veoma vlažna uslijed propusta zahodske jame, te je opasna po zdravlje učenika. Namještaja ima dovoljno, a potrebno ga je popraviti, sa učilima škola je prilično opskrbljena, a potrebno je nabaviti nove zemljopisne karte.*⁵¹

⁴⁹ *Godišnjak Banske vlasti*, str. 35. – 42.; *Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, Broj 1 - 2, 4, 1940., str. 234. – 281.; Šlabek, *Banovina Hrvatska*, str. 82.; Školska spomenica niže pučke škole u Krajiškoj ulici u Zagrebu, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4658.; Školska spomenica opće pučke škole u Gornjoj Stubici, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4606.

⁵⁰ Zapisnik o pregledu narodne škole u Goračima od 25. travnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, 6.

⁵¹ Zapisnik sjednice nastavničkog vijeća prigodom pregleda rada u Pučkoj školi u Čabru održane 25. travnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, 2.

Gore navedeni zapisnici i još velik broj navedenih svjedoče o lošem stanju seoskih škola, što po pitanju kadra, što po pitanju opremljenosti te lošem stanju školske zgrade. Prema svemu navedenome u ovome potpoglavlju rada možemo zaključiti da stanje prosvjetnog sektora na području Banovine Hrvatske je u veoma lošem stanju zbog brojnih faktora.

4.2. Školska reforma

Kako je Banovina uspostavljena u kolovozu 1939. godine, a različite „Uredbe“ i „Naredbe“ su donesene u studenom i prosincu iste godine, bilo je već prekasno za mijenjanje nastavnog programa školske godine 1939./1940. Ipak, već tada se započelo s reformama obrazovnog sustava. Trebalo je smanjiti nepismenost, organizirati razna znanstveno – popularna predavanja, izdavati publikacije narodne književnosti, otvarati čitaonice, snimati i prikazivati kulturno – prosvjetne filmove i promicati ideje poznavanja naroda. Upravo je posljednja stavka bila nešto novo. *U radu za seljačku prosvjetu Banska Vlast ima zadatak: 1. da se brine za proučavanje, čuvanje i promicanje narodne seljačke kulture; 2. da istražuje stanje i potrebe seljačkog školstva i da učini sve predradnje za takav tip pučkih škola, koji bi odgovarao potrebama seljaka, i da se pobrine za obrazovanje učitelja za te škole u posebnim učiteljskim školama; 3. da se brine za promicanje seljačke književnosti, zatim za seljačke knjižnice, čitaonice i prosvjetne domove i da priređuje prosvjetne tečajeve; 4. da surađuje u narodnoj akciji za širenje pismenosti. Za lakše postignuće ovih ciljeva Banska Vlast podržava veze sa seljačkim kulturno – prosvjetnim ustanovama i prosvjetnim radnicima. U poslove Banske Vlasti pripadala je i organizacija, otvaranje i proširivanje kućanskih (domaćinskih)škola.⁵²*

Također, reformom školstva se mijenja i položaj učenika, učenik više nije entitet koji mirno sjedi i sluša predavanje, već aktivno sudjeluje u nastavi. Nositelji reforme su trebali biti Banska vlada i Seljačka sloga uz učitelje s područja Banovine Hrvatske. Prva mjera nove školske reforme je bila povećati broj obrazovnog kadra u seoskim mjestima i time smanjiti nesrazmjer između urbanih i seoskih mjesta. Započelo se s premještajima obrazovnog kadra. Premještaji nisu u velikom broju bili mogući zbog već započete školske godine, no ipak su izvršeni i to najčešće kao kazne protiv volje učitelja. Tako je iduće školske godine 1940./1941., kadar koji se vratio na područje Banovine zaposlen na selu, a isto tako povećan je broj obrazovnog kadra koji je premješten iz grada na selo. Premještaji nisu nailazili

⁵² *Godišnjak Banske vlasti*, str. 42

na pozitivan odjek, štoviše tretirani su i doživljavani od strane ravnatelja i nastavnika kao svojevrsna kazna. Pojedinci su se usprotivili na različite načine; otezanje s davanjem razrješenja dužnosti ravnatelja, dok su učitelji odlazili na bolovanje. Ravnatelji su opominjani a učiteljima se prijetilo otpuštanjem ili prisilnim umirovljenjem.⁵³

Osim premještanja učitelja, započele su i pripreme za ideološku podlogu i metodu rada. Prema ideološkim začetnicima, braći Radić, u središtu novog obrazovnog sustava je trebao biti narod, s naglaskom na seljački narod. Zahvaljujući tome, u prvi plan dolazi etnologija. Etnologija je narodnoznanstvo, to jest znanost koja proučava ljudska društva i kulture. Prema braći Radić temelj hrvatskog naroda je seljački narod. Etnologija je bila poznavatelj života na selu i smatrala se glavnim posrednikom između modernog (urbanog) i tradicijskog (seoskog) svijeta. Samim time je trebala riješiti jaz nastao između dva gore navedena svijeta. Etnologija je seoski narod trebala poučavati a stanovnike grada učiti. Upravo iz tog razloga Banska vlada započinje suradnju s etnografskim stručnjacima, Milovanom Gavazzijem i Branimirom Bratanićem. Etnologija ulazi u sustav obrazovanja u obliku „poučavanja u narodnom duhu“. Zahtijevanje za stručnim poznavanjem sela profesionalizirao je odnos prema selu, to jest poznavati selo je morao svatko tko je želio postati pravi član nacionalne zajednice ili se zaposliti u državnoj službi. Time je selo podignuto na razinu nacionalne i državne (institucionalizirane) kulture.⁵⁴

Još jedan od razloga dugog čekanja za donošenje i sprovođenje reforme jest bio pokušaj da se reforma ne donosi odlukom državne uprave, već konsenzusom znanstvenika i nastavnika. Tako je u kolovozu 1940. godine održana etnografska konferencija, to jest Prvi hrvatski etnografski kongres. Seljačka sloga je na kongres pozvala sve seljake koji se privatno bave „narodnoznanstvom“, a odjel za prosvjetu je službeno pozvao nastavnike svih škola, posebno zagrebačkih. Na konferenciji se trebalo analizirati temeljne probleme oko uvođenja etnologije u škole kao što su nastava, pomagala, Etnografska spomenica i savjetnici, dogovor za etnografski kongres, uloga smotri i tako dalje. Kongres se održao 24. i 26. kolovoza, te su na njemu bili prisutne sve osobe koje su bile važne za prosvjetno i etnografsko područje. Prisustvovao je velik broj nastavnika, od pučkih škola pa sve do sveučilišta, razni predstavnici udruga, Milovan Gavazzi, stručnjaci na polju etnologije, filologije i muzikologije. Na kongresu se raspravljalo o uvođenju etnologije u sve škole i primjeni etnografije u školskom radu. Svrhu

⁵³ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 25., Perić, Školski normativni akti i stanje školstva u Banovini Hrvatskoj (1939. – 1941.), str. 64.

⁵⁴ *Etnologija*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18532>, zadnji pristup 25. kolovoza 2018.; Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 22. – 26.

kongresa dobro je sažeo hrvatski pedagog, Sigismund Čajkovac, koji je rekao da je njihov zadatak kulturne filozofije Antuna Radića usvojiti kao temeljno načelo njihove prosvjete i osmisliti pedagoška sredstva da se to ostvari. Shodno s time, raspravljalo se o Etnografskoj spomenici. Učitelji bi Etnografskom spomenicom upoznavali narod s kojim rade, to jest učili su neposredno od naroda i to su trebali zapisati po tadašnjim znanstvenim standardima kako bi to bilo od koristi i drugima. Pisanje spomenice u obliku monografije su trebali završiti u roku od četiri godine. Isto tako na kongresu se raspisao natječaj za nove udžbenike koji su bili podobniji.⁵⁵ Iako se oko nekih stvari na kongresu nisu slagali i brojne stvari su morale biti pojašnjenje, možemo zaključiti da je kongres bio uspješan, jer je na jednom mjestu okupio osobe koje bi trebale pokrenuti reformu obrazovanja i prikupljene su korisne sugestije i rješenja kako dalje. Kongres je bio temelj za sprovođenje reforme u jesen 1940. godine. Također reformom se krenulo u obnavljanje školskih zgrada koje su bile u lošem stanju. Banska vlada je preuzela troškove obnove škola. Ljubica Godler u časopisu „Savremena škola“ navodi važnost obnove školskih zgrada za obrazovanje općenito: *Ako se uzmu u obzir rezultati novije psihologije djeteta i umjereni zahtjevi kulturne pedagogije, onda današnji školski sistemi u svim svojim duhovnim i materijalnim nastojanjima moraju nositi biljeg tih rezultata, odnosno zahtjeva. Prema tomu nije dovoljno da je obzir prema tim rezultatima izražen samo izborom građe i metodom, nego taj obzir mora prije svega imati odraza u onoj sasvim materijalnoj strani, koju predstavlja školska zgrada izvana i iznutra, te didaktički materijal...* U daljnjem tekstu autorica navodi kako mnogo materijalnih faktora ovisi o „dobroj“ školi. Najvažniji je položaj školske zgrade kako bi učionice imale mnogo svjetla, školske zgrade bi trebale biti udaljene od cesta zbog prašine. Naravno, autorica navodi kako bi škola trebala biti u potpunosti opremljena s učilima i svim potrebnim namještajem kako bi se olakšao način rada učiteljima i sami proces učenja učenicima.⁵⁶

Kako bi reforma školstva u potpunosti pratila ideje braće Radić, sprovelo se unaprjeđenje tjelesnog odgoja. Prethodno je navedeno da je prema ideji Stjepana Radića škola osim uma morala razvijati i tijelo. Upravo iz tog razloga se započelo s rješavanjem svih pitanja koja su dovedena u vezu s tjelesnim odgojem u školstvu. Započinju pripreme za osnivanje Zavoda za tjelesni odgoj, koji će biti stručni organ Banske Vlasti Banovine Hrvatske i baviti će se unaprjeđenjem sporta, sportskog života i tjelesnog odgoja na području Banovine. Upravo iz istog razloga se osniva i Viša škola za nastavnike tjelesnog vježbanja u Zagrebu, kako bi

⁵⁵ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 27. – 31.

⁵⁶ Godler, Ljubica, O materijalnim osnovima školskog rada, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 4., str. 81. – 88.

obrazovni kadar bio što stručniji. U prvih godinu dana Banovine Hrvatske rezultati su bili vidljivi. Hrvatski sport je počeo bilježiti velike uspjehe na prostoru Kraljevine Jugoslavije ostvarivši prvo mjesto u većini sportova. Vidljivi su i međunarodni uspjesi, kao na primjer pobjeda u nogometu nad Švicarskom, gdje je prvi puta nastupila reprezentacija Hrvatske, te pobjedu u tenisu nad Mađarskom.⁵⁷

Novom reformom prosvjeta je trebala služiti narodu. Kako veliku većinu (oko 75%) stanovništva Banovine Hrvatske čini seosko stanovništvo, prosvjeta je trebala biti u službi seljaka. Poučavanje je trebalo biti u „narodnom duhu“ a narodni učitelj je trebala biti osoba prožeta narodnim duhom, svaki njegov čin je trebao biti inspiriran voljom za širenjem znanja i prosvjete u hrvatskom narodu. Narodni učitelj nije svaka osoba koja je stekla diplomu (učitelja), već onaj od kojeg narod ima koristi njegovim radom.⁵⁸

4.3. Proslava rođendana braće Radić i smrtnog dana Antuna Radića

Naredbom Banske vlade Banovine Hrvatske u sklopu reforme školstva određeno je da će se svake godine odavati počast u školama idejnim začetnicima i „učiteljima hrvatskog naroda“, braći Radić. Dogovoreno je da će se svake godine obilježavati, to jest održavati proslava za rođendan braće Radić, 11. lipnja. Unutar naredbe opisano je na koji način se treba odati počast, odnosno održati proslava. Umjesto da se ta proslava održava po uobičajenim kalupima, dogovoreno je da će se u školama, točnije razredima, diljem Banovine Hrvatske na taj dan održavati nastava prožeta duhom braće Radić.⁵⁹ Osim proslave rođendana u školama diljem Banovine Hrvatske se obilježavao i dan smrti Antuna Radića, 10. veljače. S vrha su dolazile upute na koji način organizirati proslave, odnosno na što staviti težište u predavanjima, kako Antuna Radića prikazati kao uzora, te koji se prigodni tekstovi mogu čitati. Također, o proslavama se trebalo podnijeti i službeno izvješće prema uputama Odjela za prosvjetu.⁶⁰ U nastavku teksta ću opisati kako je izgledala navedena proslava i obilježavanje dana smrti u pojedinim školama na području Banovine Hrvatske.

⁵⁷ *Godišnjak Banske vlasti*, str. 50.; Kranjčević, Škola i odgojno – obrazovni rad sa stanovišta Hrvatske seljačke stranke, str. 158.

⁵⁸ Peroš, Vilim, Sastavljanje etnografske spomenice i učitelji, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 3., str. 51. - 54.

⁵⁹ Peroš, Vilim, Proslava rođendana braće Radić (11. lipnja) u našem IV.a razredu, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 5., str. 127.

⁶⁰ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 91

Analizirajući spise u Hrvatskom državnom arhivu pronašao sam kutije u kojima se isključivo nalaze spisi o izvještajima proslave smrtnog dana Antuna Radića. Zbog lakše analize izabran je kotar Čabar i grad Osijek.⁶¹

Prvi izvještaj opisuje da su sve područne škole, osim Gerova koje je naknadno dobilo upute, održale komemoraciju za smrti dan Antuna Radića. Izvještaj opisuje na koji način je održana komemoracija: *Kod svih područnih 17 škola održano je prigodno predavanje o dr. Anti Radiću prema knjižici i predavanju dr. N. Matanića, koja je knjižica pravovremeno dostavljena svim područnim školama. Pojedine škole za pomagala predavanja imala su na upotrebu i djela Dr. A. Radića u izdanju Seljačke sloge. U predavanjima izložen je život i rad Dr. A. Radića kao sociologa, učenjaka, filozofa i seljačkog prosvjetitelja. Čitani su i pojedini članci iz njegovog „Doma“ iz godine 1900 – 1904.*⁶² Također u istom izvještaju se navode škole koje su najbolje proslavile smrti dan, a to su Plešće, Čabar i Prezid, zato što su osim predavanja i čitanja pojedinih pjesama i članaka sastavili pisane sastavke o Antunu Radiću.

Sve gore navedeno potvrđuje i izvještaj sreskom načelstvu državne narodne škole u Goračima: *Prema tamošnjem naredjenju br. 643 od 31 – I – 1940 izvještava se naslov da je dne 10 – II – o.g. tj na dan obljetnice smrti dra A. Radića, održano učenicima ove škole predavanje o životu i radu dra Antuna Radića. U predavanju iznešen je u glavnom njegov životopis kao i njegove misli i borba za dobrobit i ravnopravnost seljaštva i njegove kulture.*⁶³ Kako je izgledala komemoracija smrtnog dana Antuna Radića u jednoj od škola koje su navedene kao škole koje su najbolje proslavile smrti dan, svjedoči izvještaj pučke škole Čabar: *U vezi naredjenja naslova broj 643/1940 od 31 I 1940 u pogledu proslave smrtnog dana dr. Ante Radića izvješćuje se slijedeće: Dne 10 veljače o.g. održano je u svima odjeljenjima u vremenu zadnje obukovnog sata predavanje o narodnom prosvjetitelju dr. Anti Radiću.(...) Predavanja su održana prema predavanju dr. N. Matanića o A. Radiću kao etnografu, sociologu, rodoljubu i borcu. Ujedno su se za pomagala uzeta njegova djela u izdanju Seljačke sloge. U nižim razredima održano je predavanje u glavnom iz životopisa i čitanje članka iz „Doma“. U višim razredima predavalo se o Radići (Radiću, lapsus calami upravitelja) kao etnografu, sociologu, prosvjetnom pokretaču, i narodnom filozofu. Osim toga viši razredi čitali*

⁶¹ HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 20. i 21.

⁶² Izvještaj sreskog načelstva u Čabru o proslavi smrtnog dana dr. A. Radića od 10. III. 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 20, broj 643/40.

⁶³ Izvještaj o proslavi smrtnog dana dr. A. Radića u državnoj narodnoj školi u Goračima od 14. veljače 1940. HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 20, 6.

su više članaka iz Domova. Po održanim predavanjima vršene su i pismene vježbe sa opisom života i rada dr. A. Radića.⁶⁴

Kako su se u gradovima održavale komemoracije, to jest proslave smrti dr. Antuna Radića vidjeti ćemo na primjeru grada Osijeka u daljnjem tekstu. U prvom (skupnom) izvještaju se navodi kako su u gradu Osijeku također sve pučke škole na neki način proslavile smrtni dan Antuna Radića: *Tom zgodom čitani su članci, koji se odnose na zблиženje grada i sela, a u nekojim razredima deklamirali su i rodoljubne pjesme. (...) Kao pomagala za prikaz služila su predavačima: Napredak, knjižica Stjep. Kranjčevića: Ante Radić, njegov život rad i misli, knjižica Dra Matanića, članci iz Božičnice, te Savremena škola br. 10.*⁶⁵ Također, u izvještaju se navode škole koje su najbolje proslavile spomendan smrti Antuna Radića: pučka škola u Neretvanskoj i Jegerovoj ulici.⁶⁶

Način na koji je održana komemoracija u pojedinim školama u Osijeku govori izvještaj upućen gradskom poglavarstvu iz ženske narodne škole u ulici Svete Ane: *Čast mi je izvjestiti, da je na ovoj školi održano predavanje o Dr. Anti Radiću svim višim razredima. Predavala je gđa Viktorija Kajfer, učiteljica.*⁶⁷

O komemoraciji smrtnog dana možemo vidjeti i u izvještaju državne narodne škole Unutarnji grad u Osijeku: *U povodu naloga naslova od 31 siječnja 1.940 (1940., lapsus calami ?) br. 6021 – II – 1.940 izvješćuje se da je dana 10 veljače o.g. održano učenicima ove škole predavanje o životu, ličnosti i radu Dr. A. Radića. Prigodom predavanja se naročita pažnja posvetila odnosu grada i sela te narodnoj prosveti.*⁶⁸

U daljnjoj analizi sam pronašao izvještaj o tome kako je izgledala proslava smrti Antuna Radića u Jegerovoj ulici, jednoj od škola koje su najbolje proslavile smrtni dan: *U vezi okružnice Banske Vlasti u Zagrebu od 24 – I – 1940 i dopisa gornjeg naslova od 31 – I – 1940 god. br: 5348 – 1940 god. čast mi je izvjestiti gornji naslov, da su svi razrednici u svojim razredima održali predavanje, dna 10 veljače o. g. za vrijeme prvoga sata o Anti Radiću (Radiću, lapsus calami upravitelja) prema dječjem shvaćanju. Kao lektira služila je svima*

⁶⁴ Izvještaj o proslavi smrtnog dana dr. A. Radića u pučkoj školi Čabar od 12. II. 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 20., 2

⁶⁵ Izvještaj gradskog poglavarstva o proslavi smrtnog dana dr. A. Radića u Osijeku od 28. veljače 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 21, broj 15847/1940.

⁶⁶ Izvještaj gradskog poglavarstva o proslavi smrtnog dana dr. A. Radića u Osijeku od 28. veljače 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 21, broj 15847/1940.

⁶⁷ Izvještaj ženske narodne škole u ulici Svete Ane u Osijeku o održanom predavanju o dr. A. Radiću od 10. II, 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 21, 31.

⁶⁸ Izvještaj državne narodne škole Unutarnji grad u Osijeku od 12. veljače 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 21, 795

nastavnicima knjižica g. Stjepana Kranjčevića: „Ante Radić, njegov život, rad i misli“. Knjižicu je izdala Hrvatska naklada u Zagrebu 1940. god.(...)⁶⁹

Na temelju navedenog možemo potvrditi kako su upravitelji škola i učitelji u istima doista održavali proslavu za dan smrti dr. Antuna Radića. Svi su njegovali učenje i ideje Antuna Radića kao narodnog učitelja. Iskreno, nisam pronašao niti jednu školu među kutijama u Hrvatskom državnom arhivu da nije održala komemoraciju za dan smrti, isto tako nisam naišao niti u literaturi, ni u kutijama kakve su bile i jesu li uopće postojale kaznene mjere za škole i (ili) upravitelje koji nisu održavali komemoraciju. Jedino što se napominje u izvještaju za mjesto Čabar, jest da jedna škola nije na vrijeme dobila upute, te su ih kasnije naknadno dobili.

Osim proslave smrtnog dana, godišnje se obilježavao i rođendan braće Radić. Kao što je prethodno navedeno, naredbom Banske vlade Banovine Hrvatske dogovoreno je obilježavanje rođendana braće Radić 11. lipnja. Težnja je da se „omladina“ upozna s velikanima hrvatskog naroda, braćom Radić. Cjelokupan prosvjetni rad je trebao biti prožet idejama braće Radić. Proslava u školama je bila zamišljena tako da se na taj dan (11. lipnja) sprovede dan prožet braćom Radić, odnosno da se slušaju predavanja, čitaju članci i djela braće Radić, pišu sastavci i slično.⁷⁰

Održavanje proslave rođendana braće Radić biti će prikazano na primjeru IV.a razreda pučke škole iz Vrbovca. U IV.a razredu je dogovoreno da kroz tjedan prikupe što više sredstava za rad. Djeca su 11. lipnja (utorak) u školu donijeli razne knjige, časopise i novine u kojima su se spominjala braća Radić ili nalazile njihove slike. Navodi se, da su iz njihove knjižnice posuđena sva „Sabrana djela Antuna Radića“ u izdanju Seljačke Sloge, te je učitelj u školu donio knjigu o Antunu Radiću, autora Božidara Murgića. Prema svojevrsnoj pisanoj pripremi za školski sat, navedeno je da je zamišljena nastava sprovedena kao grupni rad. Na početku sata učitelj ispituje učenike opća pitanja o blagdanu i braći Radić, kao što su; zašto se slavi rođendan braće Radić, rodno mjesto, tko su oni bili i slično. Cijeli sat su se čitali materijali prikupljeni od strane učitelja i učenika. Prema pripremi za nastavni sat vidljivo je da se cijeli sat odvijao u međusobnoj komunikaciji učitelja i učenika, što je i sam Stjepan Radić zagovarao, metodom diskusije. Putem prikupljenih materijala učitelj je s učenicima obradio cijeli život braće Radić; od njihovog rođenja pa se do njihove smrti. Tijekom nastavnog sata im je zadavao zanimljive

⁶⁹ Izvještaj narodne škole u Jegerevoj ulici u Osijeku od 12. veljače 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 21, 769.

⁷⁰ Uz rođendan braće Radić, Prilozi za školsku proslavu 11. lipnja, *Napredak: časopis za pedagogiju*, Broj 6., str. 241. – 244.

zadatke kojima je poticao korelaciju s ostalim predmetima. Na primjer, traži od učenika da tokom sata izračunaju koliko bi godina braća Radić imali za vrijeme izvođenja konkretnog nastavnog sata. Također, traži od učenika da na karti pokažu veći grad blizu kojega su rođena braća Radić (Sisak), pokazuju regiju na karti (Posavinu) te diskutiraju o blagodatima te geografske regije.⁷¹

Također, podatke o proslavi dana braće Radić možemo pronaći i u školskim spomenicama. Tako spomenice niže pučke škole u Krajiškoj ulici u Zagrebu i opće pučke škole u Gornjoj Stubici navode u svome tekstu da je dan braće Radić propisno obilježen.⁷²

Na temelju prikazanoga možemo zaključiti da ne postoje razlike u proslavama posvećenima braći Radić. Seoska i gradska mjesta podjednako, sukladno svojim mogućnostima, odaju počast braći Radić. Jedina razlika, minorna, jest ta što je učiteljima u gradu lakše dostupna građa (literatura) vezana za braću Radić te je i više koriste na komemoracijskim satovima.

4.4. Didaktika i metodika rada

Didaktika je grana pedagogije koja teorijski i iskustveno prikuplja spoznaje o školskoj nastavi i učenju. Kao teorija nastave, bavi se pitanjem svrhe i zadataka nastave koje vidi u obrazovnim (stjecanje znanja, razvijanje sposobnosti) i odgojnim ciljevima (afirmativnim; razvijanje interesa, afirmacija racionalnih stavova, poticanje korisnih potreba).⁷³ Didaktika traži od nastavnika da kreira program prema potrebama učenika, čime učenici više ne bi bili puki primatelji informacija već aktivni sudionici nastave.⁷⁴ Ako se vratimo nekoliko stranica unatrag biti ćemo u mogućnosti zaključiti da su to ideje koje su zastupali braća Radić. U nastavku teksta opisan je didaktički pristup u obrazovanju za vrijeme Banovine Hrvatske.

Kako današnji pristup didaktike i metodike nastoji učenicima olakšati učenje putem različitih nastavnih sredstva i pomagala, tako se i u periodu Banovine Hrvatske trudilo olakšati učenicima. Didaktički materijal se u periodu Banovine Hrvatske oslanjao na tri stavke: razvojni

⁷¹ Peroš, Proslava rođendana braće Radić (11. lipnja) u našem IV.a razredu., str. 127. - 136.

⁷² Školska spomenica niže pučke škole u Krajiškoj ulici u Zagrebu, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4658.; Školska spomenica opće pučke škole u Gornjoj Stubici, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4606.

⁷³ *Didaktika*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14982>, zadnji pristup 25. kolovoza 2018.

⁷⁴ Pranjić, Marko, *Didaktika: Povijest, osnove, profiliranje, postupak*, Zagreb, Golden – marketing – Tehnička knjiga, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005., str. 9. – 10.

stupanj djeteta, građu i način izvođenja obučavanja, koji može biti individualan i kolektivan. Materijali za shvaćanje su najčešće bili prirodni predmeti u njihovom prirodnom okruženju. Pretpostavljalo se da predmet i njegova percepcija u prirodi razvija dječja osjetila, predodžbu i misaoni proces kojim kasnije pokušavaju konkretizirati određeni predmet. Upravo se iz istih razloga tada i danas vode djeca u muzeje, zoološke vrtove i slične ustanove. Također, umjesto prirodnih predmeta tada (i danas) se služe zamjenskim predmetima kao što su fotografije, slike, modeli, a konkretno u današnje vrijeme audio, video i audio – video zapisi. Zemljopisne karte i globusi onoga doba morali su također biti prilagođeni djeci, jer djeca u prvim razredima ne poznaju sve simbole. Suvremeni učitelj (onog doba) koristi u svojoj nastavi novine, časopise, dječje knjige, slike, nacрте, zagonetke i slična pomagala kako bi u obrazovanje unio što više zanimljivosti i života, kako bi djeci škola bila što draža. No, najvažniji didaktički materijal predstavljaju knjige, odnosno udžbenici. Udžbenici djeci omogućuju nesmetani pristup isječcima enciklopedijskog znanja, te potiču djecu na samostalno učenje i samostalni (kućni/domaći) rad. Zadatak udžbenika jest da dijete na lagan i zanimljiv način uvede u sva područja pojedinog predmeta. Razvijanje glazbenosti kod djece u školama onoga doba se odvijalo na instrumentima. Najčešći instrument je glasovir zbog svog pravilnog glazbenog i melodijskog intervala. Također, glazba se tada simulirala i putem gramofona.⁷⁵ Nadalje, prema nastavnom planu za osnovne škole u osnovnim školama se predaje nauka o vjeri s moralnim poukama (vjeronauk), narodni jezik, zemljopis, povijest (kasnije etnologija), poznavanje prirode i pouke o zdravlju, račun s osnovima geometrije, crtanje, lijepo pisanje, praktična privredna znanja i umjenja (domaćinstvo i ručni rad), pjevanje i tjelesno vježbanje po sokolskom sistemu.⁷⁶

Kao što možemo vidjeti (iako nije sve navedeno) raznolikost predmeta je postojala tada kao što postoji i danas, kako bi se poticala znatiželja i razvitak osobnosti kod pojedinog djeteta. U današnje vrijeme, vjeronauk je i dalje prisutan u školama kao izborni predmet, hrvatski jezik (prije narodni jezik) zastupljen je od prvoga do osmoga razreda, a obuhvaća četiri predmetne sastavnice: hrvatski jezik, književnost, jezično izražavanje i medijsku kulturu. Nadalje, poznavanje prirode i pouke o zdravlju jest ekvivalentno s današnjom prirodom i društvom, u višim razredima s biologijom. Nastavni predmet priroda i društvo objedinjuje sadržaje različitih znanstvenih područja, prirodoslovnih i društvenih, te pomaže učenicima steći predznanje iz biologije. U 7. razredu učenici putem biologije stječu predodžbu o razvoju živih bića na Zemlji

⁷⁵ Godler, O materijalnim osnovima školskog rada, str. 85. – 90.; Božićević, Mato, Moderna pomagala u obuci savremene škole, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 1., str. 15.

⁷⁶ Franković, *Povijest školstva i pedagogije*, str. 334.

i spoznaju bogatstvo živog svijeta koje se očituje u raznolikosti vrsta. U 8. razredu posebna se pozornost posvećuje građi i funkcijama ljudskog organizma. Geometrija nije više zaseban predmet, već je uključena u matematiku. Lijepo pisanje (krasopis), domaćinstvo i ručni rad su neki od predmeta koji se danas prema nastavnom planu i programu za osnovnu školu ne izvode.⁷⁷

Kako bi dijete svoju kreativnost, razmišljanje i osjećaje nekako izrazilo, nailazimo na materijale za izražavanje. Odabir materijala za izražavanje ovisi o razvojnem stupnju djeteta. U predškolskoj dobi najčešće korišteni predmeti su zemlja, plastelin, tijesto i pijesak. S vremenom se prelazi na teže materijale. Radi se s drvcima, vunom, slamom, ljepenkom, plodovima, papirom i olovkom, pastelama, perom i tako dalje. Navodi se kako djeca moraju što više raditi s različitim predmetima kako bi ovladali koordinacijom svoga tijela. Također, u doba Banovine, veoma je bitna urednost, a pogotovo rukopis. Iz tog razloga se u školama učilo pisati krasopis i geometrijsko crtanje. Ovdje je spomenut didaktički materijal s obzirom na dob djeteta, na samu građu i izvođenje rada. Za potpuni individualni način rada potrebno je više materijala, čime rad u razredu nije moguć, već umjesto razreda postoje radionice kao svojevrsna fakultativna nastava.⁷⁸

Iz navedenog možemo vidjeti da nova reforma obrazovanja ima dobru težnju, no problem je u realizaciji. Velika većina škola, pogotovo seoskih nema dovoljno financijskih sredstava za nabavku tolikog broja materijala i sličnih predmeta. Kada bi učenici sami sebi nabavljali predmete za izvođenje pojedinih predmeta, vjerujem da bi bilo još gore. No, zanemarimo li u ovom slučaju materijalna sredstva, zadatak učitelja je tada (i danas) bio razvijati moralnu osobnost djece. Izvođenje nastave više nije bilo puko prenošenje činjenica, od sada se nastavnici bave emocionalnim i moralnim stanjem djece.

Što se tiče srednjih škola, novom reformom se pokušalo spriječiti otuđivanje od naroda i odgajanje „nenarodne inteligencije“. Pokušalo se u srednjoj školi upoznati učenike s njihovim zavičajem i njihovom poviješću, tako se u srednje škole uvela etnologija. No, nije bilo dosta da školska mladež upozna svoj narod i domovinu putem etnologije, već je mladež morala naučiti cijeniti i ljubiti svoju prošlost. Učenicima je, usudio bih se reći, nametnuto uvjerenje o vrijednosti seljaštva za „njihovu narodnu budućnost“. Seljaštvo je stavljeno u centar narodne i

⁷⁷ *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006., str. 25. – 336., Dostupno na:

http://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf, posljednji pristup: 12. rujna 2018.

⁷⁸ Godler, O materijalnim osnovima školskog rada, str. 90. – 92.

kulturne individualnosti u programima srednjih škola. Težnja reforme srednje škole jest bila da učenici upoznaju narod i budu narodu od koristi. Škola nije bila zbog pojedinca već zbog cijele zajednice. Nastava u narodnom duhu je osim usmene trebala biti i praktična. Bilo je bitno znati iskoristiti naučeno, a ne samo reproducirati. Isto stanje je i danas, mi od učenika tražimo da pravovremeno iskoristi naučeno gradivo a ne da ga isključivo reproducira. Učenik je s naučenim praktičnim znanjem trebao biti u mogućnosti olakšati si životne potrebe. Dakako, praktično znanje je bilo pod posebnim oprezom kako se ne bi ugrozio i zapostavio moralni odgoj učenika. Novom reformom se promijenio status učenika u srednjim školama, učenik više nije entitet koji odgovara na postavljeno pitanje, a ostatak vremena šuti, već sudjeluje u oblikovanju nastave zajedno s nastavnikom.⁷⁹ Kao što je Stjepan Radić rekao: *škola mora biti velika umna radionica, u kojoj je učitelj poslovođa, a učenici revni pomagači.*⁸⁰

Također, težilo se u osnovnim i srednjim školama što većoj kooperaciji učenika i nastavnika kroz nastavni sat. Koliko je bitno bilo da učenici budu što aktivniji na satu te da pristup učitelja bude što profesionalniji pokazuje i stavka iz lista za ocjenjivanje. Prosvjetni nadzornici su ispunjavali liste za ocjenjivanje za svakog pojedinog učitelja u školama, a rad su im rangirali ocjenama od 1 do 5. Listom se evidentiraju opće stavke kao što su ime, prezime, bračni status i slično, te stavke kao što su vladanje učitelja, bolovanje, predanost u radu, odgojne vještine te zaslužuje li bolju poziciju. Najviše se pozornosti prilikom ocjenjivanja po mojoj prosudbi obraća na odnos učitelj – učenik. Većinske ocjene učitelja u Čabru i Osijeku su vrlo dobar, gdje su najčešći komentari kod stavke odnosa s djecom, to jest predanost u radu i vaspitačke osobine, bili da je učitelj/ica predan/a, vrijedan/a, blag/a i slično. Jedina osoba koja je dobila manju ocjenu, dobar, jest u tim stavkama imala komentar „korektno“.⁸¹

Od učitelja se očekivalo da rade na novi način, odnosno da se služe novim metodama. O tome nam svjedoči inspekcija po školama 1940. godine koja je provjeravala i ocjenjivala nove metode rada: zornost, aktivnost učenika, povezivanje predmeta i pristup učenicima.⁸² U gore navedenom primjeru IV. a razreda pučke škole iz Vrbovca, također možemo zamijetiti kako je nastava učitelja IV. a razreda koncipirana na metodi diskusije, prilikom koje učitelj kroz

⁷⁹ *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene*, Zagreb, Izdanje nakladnog zavoda Banovine Hrvatske, 1940., str. 3. - 5.

⁸⁰ Uz rođendan braće Radića, Prilozi za školsku proslavu 11. lipnja, *Napredak: časopis za pedagogiju*, Broj 6., str. 241. – 244.

⁸¹ Liste ocjenjivanja sreza Čabarskog iz školske godine 1939./40., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, broj 140.; Ocjene učiteljskog osoblja pučkih škola, zabavišta i dječjeg doma u Osijeku za školsku godinu 1939./40., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 33, broj 39594/40.

⁸² Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 30. – 31.

cijeli nastavni sat posvećen braći Radić postavlja pitanja na koja učenici odgovaraju i gdje se također vidi korelacija s ostalim nastavnim predmetima.⁸³

Ono čemu se također podosta težilo u periodu Banovine Hrvatske, a teži i polemizira se i danas, pogotovo u nastavi povijesti, jest izbjegavanje „didaktičkog materijalizma“. Pokušava se izbjeći gomilanje i zatrpavanje učenika nepotrebnim informacijama, imenima, godinama i tako dalje. Pokušavalo se poraditi na uspostavljanju uzročno – posljedičnih veza koje bi više doprinijelo razvitku učenikove spoznaje, te bi ga naučilo povezivati naučeno gradivo i praktično ga iskoristiti. Strogo je zabranjeno provjeravati znanje iz gradiva koje još nije obrađeno na školskom satu.⁸⁴

Reformom školstva su pripremljeni i novi (podobni) udžbenici koji nisu pretrpani nebitnim činjenicama i uče djecu u narodnom duhu. Osim podučavanja novi udžbenici imaju ulogu poticanja učenika na samostalni rad, domaći rad, čime se budi zanimanje za pojedini predmet. Bitno je bilo potaknuti učenike da uče iz zanimanja, a ne iz težnje prema ocjeni. Takav način rada će se postići ako će nastavnici/učitelji poučavati živim i aktivnim načinom kao što je prethodno navedeno.

Veliki problem se stvarao ako se nastavnici i učitelji ne pridržavaju odgojnih i didaktičkih načela, te ne dovode u korelaciju pojedine predmete kako bi učenicima olakšali shvaćanje gradiva. Upravo iz istih razloga danas na Hrvatskim studijima Sveučilišta u Zagrebu postoji kolegij nazvan „Korelacijske vježbe iz predmetne metodike nastave“. Jedan od ciljeva kolegija jest održavanje školskih sati i korelacijske nastave kako bi se studente pripremlilo na blisku suradnju s drugim nastavnicima koja je predviđena Nacionalnim okvirnim kurikulumom.⁸⁵

*Da se postigne potrebno jedinstvo u nastavi, svi nastavnici u prvom redu valja da se drže ovih uputa za poučavanje, a osim toga treba da u obuci međusobno surađuju.*⁸⁶ Upravo iz tog razloga se nastavnici pojedinih razreda na kraju svakog mjeseca sastaju na sjednicama razrednog vijeća radi usklađivanja svojih (odgojnih i obrazovnih) načela i nastavnih metoda, te zbog usklađivanja gradiva. Usklađivanjem gradiva se sprječava da nastavnici u

⁸³ Peroš, Proslava rođendana braće Radić (11. lipnja) u našem IV.a razredu., str. 127. - 136.

⁸⁴ Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene, str. 5. – 6.

⁸⁵ Korelacijske vježbe iz predmetne metodike nastave, <https://www.hrstud.unizg.hr/predmet/kvipmn>, zadnji pristup 27. kolovoza 2018.; Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene, str. 7.

⁸⁶ Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene, str. 7.

različitim razredima daju kontradiktorne činjenice, čime se ugrožava, prema odgoju u narodnom duhu, duševni razvoj mladeži.⁸⁷

Kada nakon svega navedenoga promotrimo težnje prosvjete u narodnom duhu i usporedimo današnji obrazovni sustav, točnije želju za kurikularnom reformom i uvođenja eksperimentalnog programa „Škola za život“, nailazimo na sličnosti. Cilj eksperimentalnog programa, to jest cjelovitim kurikularnim i strukturnim promjenama bi se: djeci i mladim osobama osiguralo korisnije i smislenije obrazovanje, u skladu s njihovom razvojnom dobi i interesima te bliže svakidašnjem životu; obrazovanje koje će ih osposobiti za suvremeni život, svijet rada i nastavak obrazovanja. Učiteljima, nastavnicima, stručnim suradnicima i ostalim djelatnicima odgojno-obrazovnih ustanova osiguralo osnaživanje uloge i jačanje profesionalnosti, veću autonomiju u radu, kreativniji rad, smanjenje administrativnih obveza, motivirane učenike i smanjivanje vanjskih pritisaka. Roditeljima omogućila veća uključenost u obrazovanje djece i život škole, dala jasno iskazana očekivanja, ponudilo objektivnije ocjenjivanje i vrednovanje, uputile smislene i češće povratne informacije o postignućima njihove djece. Društvu bi se osigurala osnova za aktivno, odgovorno i konstruktivno djelovanje djece i mladih osoba u različitim zajednicama. Gospodarstvu omogućila veća povezanost s odgojno - obrazovnim sustavom i osnova za konkurentnost.⁸⁸ U navedenom eksperimentalnom programu kurikularne reforme možemo vidjeti, prema mom mišljenju identične težnje prosvjetne reforme 1939./1940. i 2018. godine u novom eksperimentalnom programu.

Kada promotrimo ideje braće Radić po pitanju prosvjete, sprovedene odrednice reforme školstva 1939./1940., „Upute“ i „Školu za život“, možemo zaključiti da su projekti veoma slični, ako ne i isti. Težnja oba projekta jest osposobiti mlade da budu konkurenti na tržištu rada i korisni narodu. Ovo potpoglavlje ću završiti jednom misli koja me prati i proganja tokom cijelog pisanja ovog diplomskog rada: je li reforma obrazovanja u Banovini Hrvatskoj bila toliko „ispred svog vremena“, to jest toliko moderna i suvremena ili se Republika Hrvatska s novom odgojno – obrazovnom reformom u 2018. godini i dalje nije pomaknula iz četrdesetih godina 20. stoljeća?

⁸⁷ *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene*, str. 7.

⁸⁸ *Eksperimentalni program „Škola za život“*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, str. 3., Dostupno na: https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2018/OBRAZOVANJE/Nacionalni-kurikulumi/Skola-za-zivot/eksperimentalni_program-skola_za_zivot.pdf, posljednji pristup: 27. kolovoza 2018.

4.5. Obrazovni format

Danas u Hrvatskoj postoje četiri razine obrazovanja: rani i predškolski odgoj i obrazovanje, osnovno, srednje i visoko obrazovanje. Predškolski odgoj čini početnu razinu odgojno - obrazovnog sustava u predškolskim ustanovama koje obuhvaćaju javne dječje vrtiće i privatne dječje vrtiće, te ustanove u kojima se provode predškolski i kraći programi kao što su knjižnice, različite udruge i osnovne škole. Djeca s navršениh 6 i pol godina kreću s obveznim primarnim obrazovanjem koje traje 8 godina. Osnovnim obrazovanjem učenik stječe znanje i sposobnosti za nastavak obrazovanja. Nakon završene osnovne škole, obrazovanje nastavljaju u neobaveznim srednjim školama. Srednje škole s obzirom na program možemo podijeliti na gimnazije, strukovne i umjetničke škole. Gimnazije pripremaju svoje učenike za nastavak obrazovanja, strukovne škole ih osposobljavaju za uključivanje na tržište rada, a ujedno pružaju i mogućnost nastavka obrazovanja, dok umjetničke škole omogućuju stjecanje znanja, razvoj vještina, sposobnosti i kreativnosti u različitim umjetničkim područjima. Sljedeća etapa jest visoko obrazovanje. Ono se provodi na visokim učilištima kroz sveučilišne i stručne studije. Visoka učilišta dijele se na veleučilišta, visoke škole, fakultete i umjetničke akademije. Svi studijski programi usklađeni su do 2005. godine sa zahtjevima Bolonjskog procesa radi stvaranja Europskog sustava visokog obrazovanja.⁸⁹

Sustav obrazovanja u razdoblju Banovine Hrvatske nije se pretjerano razlikovao. Osnovnoškolsko obrazovanje je započinjano u narodnim (pučkim) školama, te je trajalo četiri godine. Zatim se obrazovanje nastavljalo u četiri niža razreda gimnazije, četiri razreda više narodne ili građanske škole. Iako je zakon iz 1929. propisivao obavezno osmogodišnje školovanje, velik broj stanovništva u Kraljevini Jugoslaviji i Banovini Hrvatskoj nije završavao četiri godine/razreda narodne škole. Pojam narodna škola obuhvaćao je četverogodišnju osnovnu školu i četiri razreda više narodne škole. Nadalje, preškolski odgoj je uključivao zabavišta (vrtiće) te škole za nedovoljno razvijenu i djecu s poteškoćama u razvoju. Zabavišta su polazila djeca od 4. do 7. godine života. Na području Hrvatske su se razvijala isključivo u većim mjestima i gradovima. Školske godine 1939./1940. u Banovini Hrvatskoj je bilo 77 zabavišta. Zabavišta su otvarana i od strane crkvenih redova. Zabavišta su ekvivalent današnjim vrtićima, to jest zadužena su za predškolski odgoj djece. Škole za djecu s poteškoćama u razvoju

⁸⁹ *Vodič kroz sustav obrazovanja u Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, str. 3. – 4., Dostupno na: https://mzo.hr/sites/default/files/links/hrvatski_obrazovni_sustav.pdf [Citirano: 26.08.2018.]; *Obrazovni sustav*, <http://www.croatie.eu/article.php?id=35&lang=1>, zadnji pristup 26. kolovoza 2018.

su vršile obuku djece u trajanju šest do osam godina, ovisno o vrsti škole. Narodna škola nije bio klasični oblik osmogodišnjeg obrazovanja. U stvarnosti obavezna školska obaveza se svodila na osnovnu školu s četiri razreda. Njen zadatak je bio: stjecanje osnovnih i obaveznih znanja za „život u pozivu“ (poljoprivreda, zanat, trgovina i drugo) i usputna obavezna etapa za prijelaz u škole višeg stupnja i nastavak školovanja. Nakon završetka osnovne (narodne) škole upisivalo se u višu narodnu školu, građansku školu i gimnazije triju tipova.⁹⁰

Više narodne škole trajale su također četiri godine i imale su zadatak da djecu spremaju za zanat, trgovinu i poljoprivredu. Postojale su samo u nekim većim selima i mjestima gdje najčešće nema građanske škole ili gimnazije. Ukupni broj narodnih i viših narodnih škola na prostoru Banovine Hrvatske iznosi 2549 škola s 374 638 učenika. Kada pogledamo statistiku, svega 55,8% djece u dobi 7 do 14 godina je pohađalo osnovnu školu.⁹¹ Nakon završene narodne (osnovne/pučke) škole nije se moglo prijeći u zanat do navršene 14. godine, a nakon završene više narodne škole moglo se isključivo nastaviti školovanje u zanatu. Građanske škole su imale za zadatak pružiti učenicima praktična znanja za trgovačko, zanatlijska, industrijska i poljoprivredna zanimanja i spremanje za srednje stručne škole. Radi toga su se dijelile na četiri gore navedena smjera. Nastavni plan i program je ovisio o smjeru. Nakon završene građanske škole, moglo se prijeći u sve srednje stručne škole, no sve su se više nametala ograničenja prilikom upisa. Mnogobrojne škole prilikom upisa su zahtijevale vrlo dobar i odličan uspjeh. U više razrede gimnazija nije se moglo prijeći iz građanskih škola bez pisanja diferencijalnog ispita, koji je prema mojoj pretpostavci bio ispit razlike predmeta. Najveći broj građanskih škola je bio u mjestima koje su imale veliki broj gimnazija, čime se zapravo stvarao efekt izbora. U građanskim školama se etnologija reformom pojavila kao nastavno načelo propisano za sve srednje škole, nastavno načelo za poučavanje u narodnom duhu.⁹²

Prema Zakonu o srednjim školama iz 1929. godine, koji je izmijenjen i nadopunjen 1931., postojale su nepotpune i potpune gimnazije, realne gimnazije i klasične gimnazije. Nepotpune su bile u trajanju od četiri razreda, dok potpune traju osam razreda. Niži razredi su se završavali polaganjem nižih tečajnih ispita, a potpune srednje škole polaganjem ispita zrelosti, to jest polaganjem mature. Iz nižih gimnazija i realki se prelazilo u više razrede srednje škole ili u srednje stručne škole. Nakon polaganja ispita zrelosti upisivalo se na fakultete. Mnogi

⁹⁰ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 29. – 30.; Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 333. – 335.

⁹¹ Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 334.

⁹² Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 335. – 336.; Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 38.

učenici s položenim ispitom zrelosti se zapošljavaju u činovničkim poslovima, umjesto odlaska na fakultete. Etnologija se u gimnazijama, reformskom odrednicom u doba Banovine Hrvatske i dalje poučavala isključivo u sklopu zemljopisa, a ne kao samostalan nastavni predmet.⁹³ Stručnih škola je općenito bilo premalo iako je zanimanja za iste bilo. Problem je bio što su stručne škole bile finalne, odnosno nakon završene stručne škole prijelaz iz nižih u srednje škole je bio veoma otežan, a upis na fakultet gotovo nemoguć. Zadatak nižih poljoprivrednih škola je bio osposobljavanje seljačke omladine za poljoprivredu u trajanju dvije do tri godine. Upisivali su ih učenici sa završenom osnovnom školom. Niže domaćinske škole su upisivale isključivo učenice sa završenom osnovnom školom, a u učiteljske domaćinske škole s položenim nižim tečajnim ispitom. Navedene škole su odgajale kadar učitelja za niže stručne škole i za održavanje raznih domaćinskih tečajeva. Srednje poljoprivredne škole osposobljavale su srednji stručni kadar za poljoprivredu, kao i nastavnike za niže poljoprivredne škole i tečajeve. Zanatsko – industrijske škole dijelile su se na više tipova i smjerova. Upisivali su učenike s navršenih 14 godina i završenom osnovnom školom, a trajale su tri godine. Obrtna škola je postojala samo u Zagrebu i bila je ekvivalentna zanatskoj školi, no kadar obrtne škole je imao nešto veća znanja od zanatske škole. Srednja tehnička škola je imala status potpune srednje škole. Odgajala je tehničare građevinske, strojarske i geodetske struke. U Hrvatskoj su postojale dvije srednje tehničke škole s više odsjeka, u Zagrebu i Splitu. Ženska stručna učiteljska škola je postojala samo u Zagrebu. Obučavala je učiteljice ručnog rada za građanske škole i razne tečajeve. Trajala je pet godina, od čega je jedna godina provedena u praksi, odnosno praktičnom radu. Dvorazredne trgovačke škole su primale učenike s položenim nižim tečajnim ispitom. Bile su izvor jeftine činovničke radne snage. U Hrvatskoj, točnije Banovini Hrvatskoj su postojale tri takve škole, od čega su dvije 1941. godine pretvorene u trgovačke akademije. Zadatak trgovačke akademije bio je obrazovati srednji stručni kadar činovnika za industriju, trgovinu i banke. Obrazovanje je trajalo četiri godine. Pomorsko – trgovačka akademija je trajala četiri godine. Zadatak joj je bio obrazovati činovnike za trgovačku mornaricu i lučku službu. Školu su upisivali učenici s položenim nižim tečajnim ispitom. Srednje medicinske škole su trajale četiri godine, a primale su učenike sa položenim nižim tečajnim ispitom. U Gospodarskim i stručnim srednjim školama (obrtne, trgovačke, zdravstvene, domaćinske...) se uz stručne reforme u Banovini Hrvatskoj poticala kućna radinost.⁹⁴ U učiteljskim školama

⁹³ Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 336.; Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 38.

⁹⁴ Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 338. – 339.; Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 38.

obrazovanje se vršilo pet godina. U školu su se upisivali učenici s položenim nižim tečajnim ispitom gimnazija ili građanskih škola, ali su kandidati morali polagati prijemni ispit. Učenici koji su učiteljsku školu završili s vrlo dobrim ili odličnim uspjehom su bili u mogućnosti upisati pedagošku grupu na Filozofskom fakultetu. Osim vrlo dobrog ili odličnog uspjeha uvjet je bio i minimalna ocjena vrlo dobar iz pedagogije. Učiteljske škole su isključivo državne, muške ili ženske i morale su imati internat. Reformom u periodu Banovine Hrvatske u učiteljske škole je etnologija uvedena kao samostalan nastavni predmet.⁹⁵

Nakon završene srednje škole, učenici su se upisivali na sveučilišta, visoke i više škole. Fakulteti su u prosjeku trajali osam semestara, dok je samo Medicinski fakultet trajao deset. Učenici iz Zagreba su mogli na Zagrebačkom Sveučilištu birati između medicine, veterine, prava, filozofije, poljoprivrede i šumarstva, te teologije. Od visokih i viših škola se mogli izabrati Umjetničku akademiju, Muzičku akademiju, Višu pedagošku školu i Ekonomsko – komercijalnu školu u Zagrebu. Sve ustanove zadužene za visoko obrazovanje su smještene u Zagrebu.⁹⁶

Sudeći prema svemu navedenome možemo zaključiti da su stupnjevi obrazovanja danas i u doba Banovine Hrvatske vrlo slični. S druge strane, način funkcioniranja nije. Vidljivo je da obrazovanje tada, to jest sustav obrazovanja bio je mnogo kompliciraniji nego li danas. Na primjer, danas nakon završenog obaveznog osmogodišnjeg obrazovanja djeca upisuju srednju školu (ovisno o uspjehu i osobnim preferencama). Usporedbe radi, nakon završene obavezne četiri godine obrazovanja u Banovini Hrvatskoj, djeca su upisivala četiri niža razreda gimnazije, četiri razreda više narodne ili građanske škole. Pojedine škole su im odmah ograničavale nastavak obrazovanja, dok nakon nekih su mogli nastaviti školovanje isključivo u zanatu, upisati gimnaziju, stručnu školu ili nešto drugo.

Također, još jedna bitna razlika je što danas učenici imaju puno veći izbor srednjih škola te fakulteta i viših škola nego li je to bilo u doba Banovine Hrvatske. Veći izbor je i logičan ako uzmemo u obzir napredak čovječanstva općenito, te zakone ponude i potražnje na tržištu rada u posljednjih 80 godina.

⁹⁵ Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 339. – 340.; Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 38.

⁹⁶ Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 342. – 343.

4.6. Usporedba škole na selu i škole u gradu

Nakon provedenog istraživanja za diplomski rad, primijetio sam kako postoje određene razlike u obrazovanju u seoskim i gradskim krajevima. Kako bi se lakše potvrdila teza rada, usporediti će se način rada u seoskim i gradskim (osnovnim) školama. Teza rada je da školstvo u Banovini Hrvatskoj, osim obrazovne i odgojne, ima i svoju funkcionalnu svrhu, to jest da se obrazovnim reformama pokušao olakšati život seoskom stanovništvu putem stjecanja novih znanja i sposobnosti.

Prva veća razlika između seoske i gradske škole jest vođenje etnografske spomenice. Naredbom bana Ivana Šubašića iz siječnja 1940. godine zadano je da svaka narodna škola uz svoju klasičnu spomenicu vodi i Etnografsku spomenicu. Kako bi učitelji mogli poučavati u „narodnom duhu“ prema novoj reformi morali su znanstveno proučiti i upoznati narod s kojime rade. Kako literature nije bilo, pomoću etnografske spomenice su morali prikupljati narodna znanja i učiti neposredno od naroda. Cilj je bio da učenici od učitelja nauče voljeti ono što je njihovo i što bi im automatski bilo i korisno u daljnjem životu (na selu). Ako se učitelji upoznaju sa sredinom u kojoj rade biti će im lakše predavati i moći će lakše predvidjeti potrebe određene sredine. Osim toga, za učitelja je potrebno da upozna sredinu u kojoj radi kako bi mogao primijetiti različite pojave kod djece, za koje je potrebno znati, kako ona žive, odnosno kako živi sredina iz koje djeca dolaze, kako bi mogao u školi podučavati djecu gradivu i novim znanjima koja mogu unaprijediti život te sredine, te da može kulturne tvorevine naroda iskoristiti u poduci. Tada će škola postati narodna škola. Također, etnografske spomenice su morale biti u pisanom obliku kako bi kasnije bilo od koristi i drugima. Temelj metodologije rada prilikom prikupljanja građe za Etnografsku spomenicu su bile „Osnove za sabiranje i proučavanje građe o narodnom životu“, dr. Ante Radića. Kako bi učitelji lakše vodili Etnografsku spomenicu, školama su dostavljena „Sabrana djela“ Ante Radića. O tome nam svjedoči i sljedeći tekst iz školske spomenice opće pučke škole u Gornjoj Stubici, školska godina 1939. – 40.: *Uredbom Ban. Vlasti banov. Hrv. Odjela za prosvjetu u Zagrebu od broj: uvodi se na svim školama u Banovini vođenje „Etnografske spomenice“.* *Kod toga rada imadu saradivati svi nastavnici, koji na školi služuju. Prije toga potrebno je, da nastavnici pročitaju i prouče sabrana djela Dr. Ante Radića. Navedena djela (14 knjiga) primila je škola u tu svrhu besplatno od prosvjetnog odjela banske vlasti.*⁹⁷ Vođenje Etnografske spomenice je postalo obavezom koju je nadgledao školski nadzornik. Ukoliko dođe do zanemarivanja Etnografske

⁹⁷ Školska spomenica opće pučke škole u Gornjoj Stubici, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4606.

spomenice, predviđena je bila kazna (nije točno precizirano koja, niti u literaturi niti u iskazima).⁹⁸

Da je to uistinu tako, svjedoči iskaz školskog nadzornika iz 1940. godine, nakon posjeta pučke škole u Čabru: (...) *Gradivo je obradjeno prema propisima Nastavnog programa i vrlo je dobro učvršteno, nastavnici ove škole kao da se natječu tko će bolje i solidnije obraditi što više gradiva. Napose su školske radnje uzorno čiste i uredne. Upravu škole vodi g. Koritnik Mladen uzorno. Nastavnici spremaju gradivo za etnografsku spomenicu.*⁹⁹

Također informacijama o prikupljanju gradiva za etnografsku spomenicu svjedoči i sljedeći iskaz školskog nadzornika, nakon pregleda narodne škole u Goračima: (...) *Gradiva je dovoljno preduzeto i za ove naročito teške prilike u kojima se radi, to je gradivo dosta itvrđeno (utvrđeno, lapsus calami). Pismenih radnja ima dovoljno i te su čiste i uredne. Administracija se vodi uredno. Gradivo za Etnografsku spomenicu pribire se.*¹⁰⁰ Ostale škole iz kotara Čabar (Narodna škola u Papežima, Državna narodna škola u Travi...) također navode da *Gradivo za Etnografsku spomenicu sredjuje se.*¹⁰¹

Iz navedenog, možemo zaključiti da su učitelji u manjim mjestima ozbiljno shvatili svoje novo zaduženje, prikupljanje građe za Etnografsku spomenicu. Etnografska spomenica se trebala sastojati od tri djela. Prvi dio je trebao dati opće informacije o prirodi određenog kraja, tjelesnom „ustroju“ naroda, te opisati jezik, to jest narječje kojime se narod služi. Drugi dio je trebao govoriti o materijalnoj kulturi mjesta, to jest što ljudi u tom mjestu sami rade i prerađuju i o čemu im ovisi opstanak. Točnije, drugi dio je trebao govoriti o životnim potrebama mjesta i radu, to jest spravama za rad i poslovima. Treći dio je trebao govoriti o društvenim, duhovnim i emocionalnim potrebama mjesta. Opisivali bi se načini druženja, život kao individua i kao pripadnik zajednice, prava (privatna i javna), običaji, zabave, vjerovanja, poezija, te iskustvo, znanje i mudrovanje.¹⁰²

⁹⁸ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 31.; Markovac, Marijan, *Etnografske spomenice i etnografske zbirke u narodnim školama*, Zagreb, Vlastita naklada, 1940., str. 1. – 2.; Zlatko Špoljar, *Autohtona narodna kultura i škola, Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 6 i 7., str. 145.

⁹⁹ Zapisnik sjednice nastavničkog vijeća prigodom pregleda rada u Pučkoj školi u Čabru održane 25. travnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, 2.

¹⁰⁰ Zapisnik o pregledu narodne škole u Goračima od 25. travnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, 6.

¹⁰¹ Zapisnik o pregledu Narodne škole u Papežima od 1. svibnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, 11.; Zapisnik sjednice nastavničkog vijeća povodom pregleda rada u državnoj narodnoj školi u Travi od 29. travnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, 16.

¹⁰² Markovac, *Etnografske spomenice i etnografske zbirke u narodnim školama*, str. 3. -5.

Iako su učitelji u gradu oslobođeni pisanja i vođenja Etnografske spomenice, nisu bili oslobođeni učenja. Obavezno im je postalo čitati etnološku literaturu i pratiti smotre seljačke kulture, a u svoje školske spomenice su trebali upisati broj pročitanih knjiga i posjećenih smotri. Također, već prethodno spomenutom reformom im je bilo zadano da poučavaju u narodnom duhu, čega su se i pridržavali.¹⁰³ Konkretno podatke vezane za upis u školske spomenice škola u gradu nisam pronašao u školskoj spomenici niže pučke škole u Krajiškoj ulici u Zagrebu. Da se u gradovima radi na narodnoj prosvjeti možemo vidjeti u izvještaju o prosvjetnim prilikama u gradu Osijeku: *Na narodnom prosvjećivanju radi učiteljstvo, kako je već spomenutom u II. odeljku ovog izvješća.*¹⁰⁴

Još jedanput vidimo da se i učitelji u gradu drže odredbi propisanih školskom reformom i naredbom bana Ivana Šubašića. Ideja prikupljanja narodne građe i predmeta trebala je pridonijeti razvitku Etnografskih zbirki u svakoj školi.¹⁰⁵ No, kako je Banovina Hrvatska bila kratkog vijeka (oko godine i pol) takvo što nije zaživjelo.

Iduća razlika je bila u nastavnom planu. Seoske i gradske škole su poučavale djecu nauku o vjeri s moralnim poukama (vjeronauk), narodni jezik, zemljopis, povijest (kasnije etnologija), poznavanje prirode i pouke o zdravlju, račun s osnovima geometrije, crtanje, lijepo pisanje, praktična privredna znanja i umjenja (domaćinstvo i ručni rad), pjevanje i tjelesno vježbanje po sokolskom sistemu.¹⁰⁶ Osim zajedničkih predmeta, seoske škole su kao dodatnu školsku aktivnost imale i održavanje vrta. Predviđeno je bilo naučiti djecu osnovama poljoprivrede koje će im u kasnijem životu služiti. Shodno s time, školski nadzornik je pregledavao vrtove prilikom svojih posjeta. Osim školskog nadzornika, prilikom svojih izvješća i posjeta sreski načelnik je pregledavao stanje vrtova u školama. Tome nam svjedoči i izvješće za cijeli srez Čabar, sreskog načelnika: *Stanje školskih vrtova je dobro, te kod pojedinih škola posvećuje se dosta pažnje oko podizanja voćarstva. Mnogi školski vrtovi imadu veoma loše ograde, te bi nužno bilo potrebno iste izmijeniti, a napose kod škole u Čabru, Gerovu, Smrečju i Tršću.*¹⁰⁷

Poduka u školi se pokušava uskladiti sa životom u okolini. Tome nam ponovno svjedoči (pismeni) iskaz školskog nadzornika u jednoj sreskoj osječkoj školi: (...) *Obuka kao i život škole*

¹⁰³ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 31.

¹⁰⁴ Izvještaj o prosvjetnim prilikama u Osijeku od 30. rujna 1939., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34.

¹⁰⁵ Markovac, *Etnografske spomenice i etnografske zbirke u narodnim školama*, str. 8.

¹⁰⁶ Franković, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, str. 334.

¹⁰⁷ Izvještaj o prosvjetnim prilikama u srezu Čabar od 11. X. 1939., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 34, broj 8234 – 1939.

*nastoji se uskladiti sa životom okolice i kraja u kojem se škola nalazi. Školska djeca rade praktično u školskom vrtu, pa se isti primjenjuje u obuci kao sredstvo za upotpunjenje iste. U ženskom ručnom radu primjenjuju se narodni motivi ovoga kraja.*¹⁰⁸ Dodatne školske aktivnosti seosku djecu po(d)učavaju osnovnim znanjima i vještinama vezanima za život i preživljavanje na selu. Obrađivanje vrta je kod djece osim praktične vještine razvijalo brigu i odgovornost. Tim poslovima su djeca od početka naučena voditi brigu o nečemu što će im jednog dana, dugoročno gledajući, biti izvor prehrane i prihoda. Odgovornost možemo promatrati kao ključ uspjeha u svemu tomu, jer ako će biti odgovorni biti će i uspješni. Na primjer, ako će njihov vrt biti održavan, imati će plodove koje će moći prodavati, trampiti ili u krajnjem slučaju sami konzumirati. Ako sagledamo konkretno obrađivanje vrta, možemo zaključiti kako ono nije, kao što je navedeno, vezano isključivo za praktična znanja, već vrt ima i odgojnu svrhu, svrha vrta jest odgoj odgovornog i brižnog pojedinca (naroda). Potvrdu da obrađivanje vrta ima i odgojnu svrhu iščitavamo iz nalaza o pregledu jedne sreske osječke škole: *Školski vrt se obrađuje i služi kao praktično uzgojni predmet u nastavi.*¹⁰⁹

Iduća razlika nije vezana direktno za školski program i obaveze učitelja. Stanje po pitanju pismenosti u doba Banovine Hrvatske je veoma loše. Velik broj odraslih osoba je nepismeno, pogotovo u krškim krajevima Banovine Hrvatske. Na primjer, u kotaru Prozor ima 86,1% nepismenih, u Duvnu 85%, u Mostaru 61,4%, u Kninu 69,3%, Imotskom 65,8%, Slunju 66,5%, Glini 55,9% i tako dalje. Preko 12,6% školskih obveznika ne polazi školu i s time stvara veći broj nepismenih ljudi u Banovini Hrvatskoj. Najgore su prilike u kotaru Derвента s 33,9%, Fojnica 30% ali i u samom Zagrebu ima 2% djece, koja ne polaze narodnu osnovnu školu.¹¹⁰ Upravo iz tog razloga Banska Vlada pokušava uvesti pomoćne pučke škole. Ideja je bila da pomoćna pučka škola bude u trajanju dvije godine i otvarale bi se na područjima gdje je bilo minimalno 30 djece koja uopće nisu polazila školu. Njihova je školska godina umjesto 10 mjeseci trebala trajati samo šest. Plan je bio da se u tim školama djecu nauči osnovama čitanja, pisanja, računanja i vjeronauku. Pošto u samoj Banovini Hrvatskoj „kronično“ nedostaje učitelja, odlučilo se da će u pomoćnim pučkim školama predavati svi koje je Odjel za prosvjetu proglasio podobnima, neovisno o (ne)obrazovanju. Ti „učitelji“ su trebali biti nadahnuti učenjima Antuna Radića, a osim toga biti i „bezprikorna vladanja“ te je Odjel za prosvjetu za njih morao vjerovati da će s uspjehom poučavati nepismene. Pomoćna pučka škola je trebala

¹⁰⁸ Nalaz o pregledu Pučke škole u Hrastinu od 15. lipnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 28.

¹⁰⁹ Nalaz o pregledu pučke škole u Aljmašu od 21. svibnja 1940., HDA, Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutija 28.

¹¹⁰ Šlabek, *Banovina Hrvatska*, str. 81. – 82.

biti istinski „seljačka škola“ koja bi odgovarala potrebama i prilikama sela, a ne teret kako navodi Antun Radić u kojemu učenici uče stvari njima nepotrebne za život. Osim praktičnim stvarima, zamišljeno je bilo da se u pomoćnim pučkim školama učenike podučava i modernim znanjima. Svrha toga jest vjerojatno bila što više pokušali smanjiti obrazovni i kulturološki jaz između sela i grada. No, naglasak je ipak bio na praktičnim stvarima koje su im potrebne u životu.¹¹¹ Možemo pretpostaviti da su podobne osobe vjerojatno bile u organizacijama HSS-a. Odabiranje podobnih osoba umjesto najsposobnijih na određene pozicije u društvenoj, političkoj ili nekoj drugoj strukturi su najčešća obilježja pojedinih represivnih režima.

Prema svemu navedenome možemo zaključiti da razlike u obrazovanju u selu i gradu doista postoje. Seoske škole su više usmjerene funkcionalnom obrazovanju, prilikom čega su učenike podučavali ponekad doista osnovnim, ali i praktičnim znanjima od kojih će imati koristi. Gradske škole su više bile sklone obrazovati buduće „elite“, to jest osnovna škola je samo bila jedna od etapa daljnjeg školovanja. No, kako gradsko stanovništvo Banovine Hrvatske ne bi zaboravilo temelj svog naroda, odlučeno je da se gradsko stanovništvo obrazuje po pitanju sela putem etnologije.

4.7. Seljačka sloga

Seljačka sloga je kulturno - prosvjetno društvo Hrvatske seljačke stranke, osnovano 1925. godine u Zagrebu. Zamisao o osnutku oblikovala se već 1920., a rad je započeo nastankom povoljnih političkih okolnosti, nakon ulaska HSS-a u Narodnu skupštinu (1925). Seljačka sloga bila je utemeljena s namjerom da se kulturno-prosvjetni rad na hrvatskom selu objedini unutar jedne udruge te je ponajviše skrbila o unaprjeđenju i promicanju seljačke kulture.¹¹² Reformom u Banovini Hrvatskoj suradnja škole i Seljačke sloge postala je službenom. Od nastavnika se očekivalo da sudjeluju u radu njenih ogranaka, da dovode učenike na smotre te da sudjeluju u kampanjama opismenjivanja stanovništva. Uloga Seljačke sloge u svemu tome je bila logistička, to jest učenicima su pružali sredstva za istraživanja seljačkog života i pomoći u svemu što oni sami nisu mogli, a Seljačka sloga jest. Suradnja škole i Seljačke sloge jest utopijski pokušaj ostvarivanja suradnje države i društva, odnosno škole i šire zajednice. Suradnju možemo pratiti kroz izdavačku djelatnost Seljačke sloge, kroz

¹¹¹ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 29. – 30.

¹¹² *Seljačka sloga*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55313>, posljednji pristup 29. kolovoza 2018.

organiziranje tečajeva za nastavnike, organiziranje raznih kampanja za opismenjavanje stanovništva i tako dalje.¹¹³

Kada promotrimo izdavačku djelatnost Seljačke sloge, možemo zamijetiti da Seljačka sloga izdaje razne knjige. U doba prosvjetne reforme Sloga izdaje knjižice manjeg obujma koje bi trebale biti općedostupne svima. Zamišljeno je bilo da te knjižice sadrže znanja vezana za najvažnije teme i pojmove seljačke ideologije. Odjel za prosvjetu je čak preporučio školama nabavku njenih izdanja.¹¹⁴ Tome svjedoči i podatak da je Seljačka sloga bila izdavač „Sabranih djela“ Antuna Radića koje je posjedovala svaka škola i koristila u raznim prigodama, kao što je navedeno u prethodnom djelu rada.¹¹⁵

Iduća bitna uloga Seljačke sloge u novoj reformi škole je organiziranje etnografskih tečajeva za nastavnike. Tečajevi su bili namijenjeni učiteljima pučkih škola, odnosno učiteljicama, jer se uglavnom radilo o ručnom radu. Na tim tečajevima su etnolozi i osposobljeni učitelji trebali pokazivati što je izvorno narodno kako se ne bi izgubio kulturni identitet. Iako je škola davala standardizirana znanja, i dalje je uvažavala tradicionalne rodne uloge. Iz tog razloga su učiteljice imale specifičan zadatak. One su imale posebnu ulogu rada sa seoskim ženama i djevojkama, te su ih iz tog razloga u školi i izvan nje trebale podučiti izvornom i novom. Uglavnom su izvorna znanja bila vezana za vez, tkanje i izradu nošnji, a nova saznanja vezana za higijenu, kuhanje i obradu hrane.¹¹⁶

Jedna od najvećih, ako ne i najveća kampanja po mom mišljenju u suradnji škole i Sloge jest pokret protiv nepismenosti – kampanja za opismenjavanje. Službeni čin kojim je dokazano da se događaju novine u školi jest bila odredba iz listopada 1939. godine. Odredba je zahtijevala da se kampanju opismenjavanja popratu predavanjima u svim pučkim i srednjim školama. Kampanja je započeta još 1920. godine, a intenzivno se sprovodila od 1937. godine. Inače su kampanje opismenjavanja sprovodile države, a ne kao u ovom slučaju izvaninstitucionalne udruge. U tu kampanju su uključena i školska djeca. Njihov zadatak je bio da sami poučavaju nepismene kod kuće ili da im se pomogne prijaviti na tečajeve, ili da skupljaju sredstva za kampanju. Nažalost, kampanju opismenjavanja je prekinuo rat.¹¹⁷

¹¹³ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 85.

¹¹⁴ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 86.

¹¹⁵ Školska spomenica opće pučke škole u Gornjoj Stubici, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4606.; Peroš, Proslava rođendana braće Radić (11. lipnja) u našem IV.a razredu., str. 127. - 136.

¹¹⁶ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 86. – 88.

¹¹⁷ Leček, Petrović Leš, *Znanost i Svjetonazor*, str. 88. – 89.

Prema svemu sudeći, reforma škole se „uvukla“ u sve pore i sfere društva. Suradnja državne institucije – škole, i Seljačke sloge je odličan pokušaj kako najlakše i najbolje pokrenuti reformu i postići rezultate. Seljačka sloga je bila dio društva, dio svakodnevice i bilo je za očekivati da će se narod prije reformirati ako u tome svemu sudjeluju „ljudi iz naroda“ koji su već neko vrijeme u njihovim svakodnevicama. Također, vidljivo je koliki je doprinos Seljačke sloge u unaprjeđenju i promicanju seljačke kulture kada je na njihovu inicijativu pokrenuta kampanja opismenjavanja stanovništva. Kao što je već prethodno navedeno, kampanje opismenjavanja su sprovodile države, a ne kao u ovom slučaju izvaninstitucionalne udruge. Prema prethodno navedenoj tvrdnji možemo zaključiti da državi nije primarni cilj obrazovanje, to jest opismenjavanje naroda, već rješavanje političkih problema.

5. ZAKLJUČAK

Banovina Hrvatska, iako kratkog vijeka, uspjela je postići napredak u prosvjeti. Osim odgojne i obrazovne, postigla je i funkcionalnu svrhu. Reformom obrazovanja omogućeno je stanovništvu stjecanje novih znanja i vještina. Također, postojala je bitna razlika u obrazovanju na selu i u gradu, jer škola na selu nastoji olakšati život seoskom stanovništvu putem poučavanja praktičnih znanja potrebnih za daljnji život. S druge strane, škola u gradu poučava djecu teoretskim znanjima koja će im pomoći u daljnjem školovanju. No, kako gradsko stanovništvo Banovine Hrvatske ne bi zaboravilo temelj svog naroda, odlučeno je da se i oni obrazuju po pitanju sela putem etnologije. U radu za seljačku prosvjetu Banska Vlast si je kao zadatak postavila brigu i nauku o narodnoj seljačkoj kulturi, prilagodbu pučkih škola potrebama sela, promicanje seljačke kulture i suradnju u akciji za širenje pismenosti. Nakon sprovedenog istraživanja možemo zaključiti da su zadatci Banske Vlade uspješni, te da je reforma obrazovanja, kratkoročno gledajući, uspjela. Osim države, u reformi školstva veliku ulogu imala je Seljačka sloga. Njena uloga je najviše vidljiva u akciji opismenjavanja stanovništva i propagiranju seljačke kulture.

Reforma obrazovanja nije pogodovala samo obrazovanju seoskog stanovništva, već je uvela i neke novitete. Najznačajniji noviteti su težnja što većoj kooperaciji između nastavnika i učenika tokom sata, korištenje novih pomagala i sredstava u nastavi te uvođenje novih podobnijih udžbenika koji neće biti prenatrpani nepotrebnih informacijama. Promatrajući didaktičko - metodički pristup toga doba, zaključujemo da elementi obrazovne reforme Banovine Hrvatske predstavljaju temelje današnje metodike, didaktike i eksperimentalnog programa „Škola za život“.

Nakon analize svega navedenog, možemo s pravom zaključiti kako je obrazovanje toga doba imalo višestruku svrhu: obrazovnu, odgojnu i funkcionalnu. To nam je vidljivo u primjeru etnografske spomenice. Učitelji su morali znanstveno proučiti i upoznati narod s kojim radi, prikupljati narodna znanja te učiti neposredno od naroda. Cilj je bio da učenici od učitelja nauče voljeti ono što je njihovo i što bi im automatski bilo i korisno u budućnosti. Nadalje, obrađivanje vrta je kod djece osim praktične vještine razvijalo brigu i odgovornost. Tim poslovima su djeca od početka naučena voditi brigu o nečemu što će im jednog dana, dugoročno gledajući, biti izvor prehrane i prihoda. Iz svega navedenog možemo zaključiti da je reforma zamišljena kako bi se olakšao svakodnevni život seoskog stanovništva putem stjecanja novih znanja i vještina.

6. POPIS KORIŠTENE LITERATURE

6.1. Arhivska građa

1. Hrvatski državni arhiv (HDA), Zagreb:

- Banska vlast Banovine Hrvatske, Odjel za prosvjetu, kutije 20, 21, 28, 31, 33, 34.

2. Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja:

- Školska spomenica niže pučke škole u Krajiškoj ulici u Zagrebu, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4658.
- Školska spomenica opće pučke škole u Gornjoj Stubici, HŠM, Arhivska zbirka Hrvatskog školskog muzeja, HŠM A 4606.

6.2. Knjige

- Bilandžić, Dušan, *Hrvatska moderna povijest*, Zagreb, Golden Marketing, 1999.
- Čepulo, Dalibor, *Hrvatska pravna povijest u europskom kontekstu*, Zagreb, Sveučilište u Zagrebu; Pravni fakultet u Zagrebu, 2012.
- Franković, Dragutin, *Povijest školstva i pedagogije u Hrvatskoj*, Zagreb, Pedagoško – književni zbor, 1958.
- Leček, Suzana, Petrović Leš, Tihana, *Znanost i svjetonazor: Etnologija i prosvjetna politika Banovine Hrvatske 1939. – 1941.*, Zagreb, 2010.
- Macan, Trpimir, Holjevac, Željko, *Povijest Hrvatskog naroda*, Zagreb, Školska knjiga, 2013.
- Markovac, Marijan, *Etnografske spomenice i etnografske zbirke u narodnim školama*, Zagreb, Vlastita naklada, 1940.
- Matković, Hrvoje, *Povijest Jugoslavije*, Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 1998.
- Pavličević, Dragutin, *Povijest Hrvatske*, Zagreb, Naklada P. I. P. Pavičić, 2007.
- Pranjić, Marko, *Didaktika: Povijest, osnove, profiliranje, postupak*, Zagreb, Golden – marketing – Tehnička knjiga, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, 2005.

- Steindorff, Ludwig, *Povijest Hrvatske od srednjeg vijeka do danas*, Zagreb, Jesenski i Turk, 2006.
- Šlabek, Stjepan, *Banovina Hrvatska*, Kutina, Vlastita naklada, 1997.
- Šokčević, Dinko, *Hrvatska od stoljeća 7. do danas*, Zagreb, DURIEUX, 2016.
- *Upute za poučavanje u narodnom duhu i metodičke napomene*, Zagreb, Izdanje nakladnog zavoda Banovine Hrvatske, 1940.

6.3. Članci i godišnjaci

- Božićević, Mato, Moderna pomagala u obuci savremene škole, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 1.
- Demarin, Mate, Ideje Stjepana Radića o reformi školstva, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 5.
- *Godišnjak Banske vlasti Banovine Hrvatske 1939. – 26. kolovoza - 1940*, Zagreb, 1940.
- Godler, Ljubica, O materijalnim osnovima školskog rada, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 4.
- Kranjčević, Stjepan, Škola i odgojno – obrazovni rad sa stanovišta Hrvatske seljačke stranke, *Napredak: časopis za pedagogiju*, Broj 4.
- Perić, Ivo, Školski normativni akti i stanje školstva u Banovini Hrvatskoj (1939. – 1941.), *Anali za povijest odgoja*, Vol. 6., 2007.
- Peroš, Vilim, Proslava rođendana braće Radić (11. lipnja) u našem IV.a razredu, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 5.
- Peroš, Vilim, Sastavljanje etnografske spomenice i učitelji, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 3.
- *Službeni glasnik Banske vlasti Banovine Hrvatske odjela za prosvjetu*, Broj 1 - 2, 4, 1940.
- Špoljar, Zlatko, Autohtona narodna kultura i škola, *Savremena škola: časopis za pedagogiju*, Broj 6 i 7.
- Uz rođendan braće Radića, Prilozi za školsku proslavu 11. lipnja, *Napredak: časopis za pedagogiju*, Broj 6.

6.4. Web izvori

- *Anschluss*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=2906>, zadnji pristup 06. rujna 2018.
- *Banovina Hrvatska*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=5743>, zadnji pristup 08. kolovoza 2018.
- Božić, Ivan, *U Hrvatskoj nepismeno 30 tisuća i 400 ljudi, a u svijetu svaki šesti čovjek*, Srednja.hr, <https://www.srednja.hr/novosti/hrvatska/u-hrvatskoj-nepismeno-30-tisuca-i-400-ljudi-a-u-svijetu-svaki-sesti-covjek/>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.
- *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine*, Beograd, Državna štamparija, 1938., dostupno na: <http://www.sistory.si/11686/4761>, zadnji pristup 10. rujna 2018.
- *Didaktika*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=14982>, zadnji pristup 25. kolovoza 2018.
- *Eksperimentalni program „Škola za život“*, Ministarstvo znanosti i obrazovanja, Dostupno na: https://mzo.hr/sites/default/files/dokumenti/2018/OBRAZOVANJE/Nacionalni-kurikulumi/Skola-za-zivot/eksperimentalni_program-skola_za_zivot.pdf, posljednji pristup: 27. kolovoza 2018.
- *Etnologija*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=18532>, zadnji pristup 25. kolovoza 2018.
- Grgić, Stipica, *Stjepan Radić kao ministar prosvjete Kraljevine SHS*, Hrvatski povijesni portal, http://povijest.net/stjepan-radic-kao-ministar-prosvjete-kraljevine-shs/#Prosvjeta_za_ministra_Stjepana_Radica, zadnji pristup 06. rujna 2018.
- *Hrvatska seljačka stranka*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/Natuknica.aspx?ID=26418>, zadnji pristup 13. kolovoza 2018.
- *Hrvatska seljačka stranka*, Wikipedija slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatska_selja%C4%8Dka_stranka, zadnji pristup 06. rujna 2018.

- *Hrvatsko pitanje*, Wikipedija slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Hrvatsko_pitanje, posljednji pristup 09. kolovoza 2018.
- *Indeks razvijenosti*, Ministarstvo regionalnog razvoja i fondova Europske unije, <https://razvoj.gov.hr/o-ministarstvu/regionalni-razvoj/indeks-razvijenosti/112>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.
- *Korelacijske vježbe iz predmetne metodike nastave*, <https://www.hrstud.unizg.hr/predmet/kvipmn>, zadnji pristup 27. kolovoza 2018.
- Krajcar, Dražen, *Sporazum Cvetković-Maček i Banovina Hrvatska (1939.)*, Povijest.hr <http://povijest.hr/nadanasnjidan/sporazum-cvetkovic-macek-i-banovina-hrvatska-1939/>, zadnji pristup 06. rujna 2018.
- *Međunarodni dan pismenosti*, Državni zavod za statistiku, <https://www.dzs.hr/hrv/important/Interesting/pismenost.htm>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.
- *Nastavni plan i program za osnovnu školu*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Zagreb, 2006., Dostupno na: http://www.azoo.hr/images/AZOO/Ravnatelj/RM/Nastavni_plan_i_program_za_osnovnu_skolu_-_MZOS_2006_.pdf, posljednji pristup: 12. rujna 2018.
- *Obrazovanje*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=44619>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.
- *Obrazovna struktura i pismenost*, Glas Slavonije, <http://www.glas-slavonije.hr/205626/1/Hrvatska-62092-osobe-bez-skole-32302--nepismenih--i-11702-doktora-znanosti>, zadnji pristup 17. kolovoza 2018.
- *Obrazovni sustav*, <http://www.croatie.eu/article.php?id=35&lang=1>, zadnji pristup 26. kolovoza 2018.
- Petrić, Hrvoje, *Uspostava Banovine Hrvatske*, Hrvatski povijesni portal, <http://povijest.net/uspostava-banovine-hrvatske/>, posljednji pristup 09. kolovoza 2018.
- *Seljačka sloga*, Hrvatska online enciklopedija, <http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=55313>, posljednji pristup 29. kolovoza 2018.
- *Ujedinjena opozicija*, Wikipedija slobodna enciklopedija, https://hr.wikipedia.org/wiki/Ujedinjena_opozicija, zadnji pristup 09. rujna 2018.

- *Vodič kroz sustav obrazovanja u Republici Hrvatskoj*, Ministarstvo znanosti, obrazovanja i sporta Republike Hrvatske, https://mzo.hr/sites/default/files/links/hrvatski_obrazovni_sustav.pdf, zadnji pristup 26. kolovoza 2018.